

RETTSVILLFARELSE I STRAFFERETTEN

Med særlig vekt på aktsomhetsnormen
i straffeloven § 57

Universitetet i Oslo
Det juridiske fakultet

Kandidatnummer: 628
Leveringsfrist: 25. november 2011

Til sammen 17 999 ord

20.11.2011

Innholdsfortegnelse

1	<u>INNLEDNING</u>	1
1.1	Tema	1
1.2	Avgrensning	1
1.3	Rettskildebildet	2
1.4	Den videre fremstilling	3
2	<u>GENERELT OM RETTSVILLFARELSE I STRAFFERETTEN</u>	5
2.1	Hva er rettsvillfarelse?	5
2.2	Straffeloven § 57	5
2.3	Hva rettsvillfarelsen må knytte seg til	7
2.4	Hensyn	10
2.4.1	Rimelighetshensynet	10
2.4.2	Rettsikkerhetshensynet	10
2.4.3	Effektivitetshensynet	11
2.4.4	Prevensjonshensynet	11
2.4.5	Avveining av hensynene	12
2.5	Ulike måter å behandle rettsvillfarelse på	13
2.5.1	Den objektive teorien	13
2.5.2	Forsettsteorien	13
2.5.3	Unnskyldningsteorien	14
2.5.4	Skyldteorien	14
2.6	Grensen mot andre villfarelestyper	15
2.6.1	Rettsvillfarelse, faktisk villfarelse, prejudisiell rettsvillfarelse og uegentlig rettsvillfarelse	15
2.6.2	Betydningen av skillet mellom villfarelestypene	16
2.6.3	Når er en rettsvillfarelse uegentlig?	17

2.6.3.1	Innledning	17
2.6.3.2	Rettsvillfarelse om privatrettslige prejudisielle rettsforhold	18
2.6.3.3	Rettsvillfarelse om offentligrettslige prejudisielle rettsforhold	19
2.6.3.4	Oppsummering	21
2.7	Aktsomhetsnormen	22
2.7.1	Uaktsomhet i strafferetten	22
2.7.2	Aktsomhetsnormen i § 57	24
2.7.3	Aktsomhetsnormens plassering i forhold til gradene av uaktsomhet ellers i strafferetten	25
2.8	Unntak fra aktsomhetskravet	27
2.8.1	Innledning	27
2.8.2	Skyldkravet er forsett og uberettiget vinnings hensikt	27
2.8.3	Straffebud der ulovlighet er en del av gjerningsbeskrivelsen	27
2.8.4	Der det ikke kreves skyld med hensyn til ulovligheten	28
2.8.5	Der rettsvillfarelsen er «uegentlig»	29
2.9	Er aktsomhetskravet i § 42 annet ledd det samme som i § 57 ved uegentlige rettsvillfarelser?	29
2.10	Veien videre - rettsvillfarelse i straffeloven av 20. mai 2005	33
3	<u>MOMENTER I AKTSOMHETSVURDERINGEN</u>	35
3.1	Forhold ved gjerningspersonen	35
3.1.1	Innledning	35
3.1.2	Å være fremmed på stedet	35
3.1.2.1	Utlendinger	36
3.1.2.1.1	Utlendingers villfarelse om trafikkregler	36
3.1.2.1.2	Utlendingers villfarelse om fiskeriregler	37
3.1.2.1.3	Utlendingers villfarelse om sentrale straffebud	38
3.1.2.2	Norske borgere	40
3.1.2.3	Oppsummering	40
3.1.3	Alder	41
3.1.4	Manglende modenhet	42
3.1.5	Utdannelse	43
3.2	Forhold ved rettsregelen	44
3.2.1	Hvilken type straffebestemmelse som er overtrådt	44
3.2.2	Ny lovregel	44

3.2.3	Manglende håndhevelse	46
3.2.4	Tvil om regelens innhold	49
3.2.4.1	Uklar ordlyd	49
3.2.4.2	Dissens i Høyesterett om handlingens rettsstridighet	51
3.2.5	Mangelfull bekjentgjøring	52
3.3	Handlingsomstendigheter	56
3.3.1	Gjerningspersonens undersøkelser	56
3.3.1.1	Innledning	56
3.3.1.2	Egne undersøkelser	56
3.3.1.3	Gjerningspersonen har fått informasjon fra andre	57
3.3.1.3.1	Informasjon fra det offentlige	57
3.3.1.3.2	Informasjon fra private	58
3.3.1.4	Oppsummering	59
3.3.2	Overordnet eller underordnet posisjon i stillingsforhold	60
3.3.3	Aktivitet på områder som er særregulerte	62
3.3.3.1	Næringsdrivende	62
3.3.3.2	Fritidsaktiviteter	63
4	AVSLUTNING	64
	LITTERATURLISTE	65
	Lovregister	65
	Utenlandske lover	66
	Forskrifter	66
	Forarbeider	67
	Rettsavgjørelser	67
	Bøker	70
	Nettdokumenter	71

1 Innledning

1.1 Tema

Tema for oppgaven er rettsvillfarelse i strafferetten med særlig vekt på aktsomhetsnormen i straffeloven § 57.

Jeg valgte dette tema fordi mange interessante og vanskelige juridiske problemstillinger er tilknyttet rettsvillfarelse. Aktsomhetsnormen i § 57 er særegen fordi den stiller svært høye krav til gjerningspersonens lovkunnskap. Videre er grensen mellom rettsvillfarelse og faktisk villfarelse problematisk å trekke fordi norsk rett opererer med en mellomform som kalles uegentlig rettsvillfarelse.

Rettsvillfarelse kan føre til at gjerningspersonen frifinnes, og spørsmålet om rettsvillfarelse tilhører skyldspørsmålet.

Oppgavens problemstilling er hva som skal til for å frifinnes på grunn av rettsvillfarelse, hvilke momenter som er relevante i aktsomhetsvurderingen og hvilken vekt de ulike momentene tillegges.

1.2 Avgrensning

Rettsvillfarelse er et stort tema. På grunn av plasshensyn er jeg nødt til å behandle enkelte emner mindre inngående enn andre. Tema for oppgaven er når en rettsvillfarelse fører til frifinnelse. Der en rettsvillfarelse ikke fører til frifinnelse, kan den ha andre virkninger. Disse virkningene blir ikke behandlet i oppgaven.

Faktisk villfarelse faller i utgangspunktet utenfor oppgaven. For å definere rettsvillfarelse er det likevel nødvendig å gå inn på hva en faktisk villfarelse er, fordi det sier noe om hva en rettsvillfarelse *ikke* er. Dessuten er grensene mellom de ulike typene av villfarelser uklare.

1.3 Rettskildebildet

Regelen om rettsvillfarelse er lovfestet i straffeloven av 22. mai 1902 nr. 10 § 57.

Bestemmelsen sier ikke hva en rettsvillfarelse er og heller ikke hva som skal til for å oppnå rettsvirkningene den tilsynelatende stiller opp. Andre rettskildefaktorer er derfor sentrale i tolkningen av bestemmelsen.

Regelen om rettsvillfarelse videreføres i straffeloven av 20. mai 2005 nr. 28 § 26, som er vedtatt, men ikke trådt i kraft.

Grunnloven § 96 og EMK artikkel 7 handler ikke om rettsvillfarelse, men bestemmelsene er likevel aktuelle for problemstillingen. Grunnloven § 96 og EMK art. 7 krever hjemmel i formell lov for å straffe. Reglene stiller krav til straffebestemmelsens presisjon og setter grenser for utvidende og analogisk tolkning.¹ Uklare straffebud kan føre til at gjerningspersonen havner i rettsvillfarelse. Det samme kan mangelfull kunngjøring av straffebudene, noe art. 7 setter grenser for.² Videre stenger lovkravet i Grunnloven § 96 for å straffe noen som tror at de handler ulovlig, mens de i virkeligheten opptrer lovlydig.³

Av forarbeidene til straffeloven er det Straffelovkommissjonens motiver⁴ fra 1896 som er mest sentrale. Motivene inneholder få presiseringer av § 57, og sier at det ikke er mulig å oppstille i loven når rettsvillfarelsen skal ha virkninger.⁵ Forarbeidene gir derfor lite veiledning. Det er videre grunn til å være varsom med å tillegge forarbeidenes valg av ord og uttrykk stor betydning, fordi motivene er gamle.

¹ Andenæs (2005) s.115-117

² Rt. 2004 s. 357

³ Matningsdal (2003) s.505

⁴ Heretter kalt SMK 1896

⁵ SMK 1896 s.98

Forarbeidene til straffeloven av 2005 sier noe om den gjeldende rettstilstanden og hvordan rettstilstanden blir når loven trer i kraft. I oppgaven vil jeg til en viss grad vise til forarbeidenes beskrivelse av gjeldende rett. På dette punktet anses forarbeidene å ha samme vekt som annen juridisk litteratur.⁶

Domstolene, med Høyesterett i spissen, har vært sentral i fastleggingen av bestemmelsens innhold. Høyesterettspraksis er dermed den viktigste og mest tungtveiende rettskildefaktoren. Siden straffeloven trådte i kraft, har Høyesterett lagt føringer for anvendelsen av § 57. Fordi det finnes mye høyesterettspraksis, vil jeg i liten grad vise til underrettspraksis.

Det finnes omfattende juridisk litteratur på området. Teorien om rettsvillfarelse hadde en stor innflytelse på rettspraksis de første tiårene etter straffelovens ikrafttredelse, og det var et utstrakt samspill mellom praksis og teori.⁷ I dag har teorien mindre betydning og har liten vekt som rettskilde på dette området. Mesteparten av teorien gir en lite utdypende fremstilling av rettsvillfarelse. Et unntak er Andorsen *Rettsvillfarelse i strafferetten*.

Reelle hensyn er en sentral rettskildefaktor ved rettsvillfarelse. Om rettsvillfarelsen er aktsom eller ikke, kommer ofte an på hva som er et rimelig resultat i det enkelte tilfelle. Grensen mellom faktisk villfarelse og rettsvillfarelse, og om en rettsvillfarelse skal regnes som uegentlig, beror også på reelle hensyn. De mest sentrale reelle hensyn behandles i pkt. 2.4.

1.4 Den videre fremstilling

I punkt 2 redegjør jeg for hva en rettsvillfarelse er, objektet for rettsvillfarelse, reelle hensyn, ulike teorier om rettsvillfarelse, grensen mot andre villfarelestyper og aktsomhetskravet i § 57. Videre drøfter jeg om aktsomhetskravet i forhold til gjerningsinnholdet er det samme som aktsomhetskravet i forhold til lovligheten når skyldkravet er uaktsomhet og rettsvillfarelsen er uegentlig. Til slutt i dette punktet gis det et innblikk i regelen om rettsvillfarelse i straffeloven av 2005.

⁶ Eckhoff (2001) s.70

⁷ Andorsen (2005) s.60, 65

Med bakgrunn i fremstillingen i punkt 2, vil jeg i punkt 3 redegjøre for ulike momenter rettspraksis har anvendt i vurderingen om rettsvillfarelsen var aktsom. Jeg har delt momentene inn i tre hovedgrupper: Forhold ved gjerningspersonen, forhold ved rettsregelen og handlingsomstendigheter.

Oppgaven avsluttes med en oppsummering og et blikk mot fremtiden.

2 Generelt om rettsvillfarelse i strafferetten

2.1 Hva er rettsvillfarelse?

Rettsvillfarelse foreligger når en person ikke vet at handlingen han begår er ulovlig.⁸ Grunnen til dette er at han misforstår eller er ukjent med hva som er forbudt eller påbudt.⁹

Vedkommende tror han foretar seg noe lovlig eller han har ikke har tenkt på at handlingen er, eller kan være, ulovlig.¹⁰ Gjerningspersonen er også i rettsvillfarelse dersom han tolker loven feil.¹¹

Et eksempel på rettsvillfarelse er der en person vet at han skyter mot en bjørn, men tror felling av bjørn er lovlig. Her er gjerningspersonen i uvitenhet om de rettslige forholdene.

2.2 Straffeloven § 57

Ulike land behandler spørsmålet om rettsvillfarelse ulikt, se pkt. 2.5. I Norge reguleres rettsvillfarelser av straffeloven § 57. I bestemmelsen heter det:

«For den, som ved Handlingens Foretagelse befandt sig i Vildfarelse med Hensyn til dens retsstridige beskaffenhed, kan, saafremt Retten ikke finder af denne Grund at burde frifinde ham, Straffen nedsettes under det for Handlingens bestemte Lavmaal og til en mildere Strafart.»

Ordlyden i § 57 er uklar. Bestemmelsen sier ikke hva en rettsvillfarelse er, og den er formulert som en straffutmålingsregel.

⁸ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s.233

⁹ Andorsen (2005) s.11

¹⁰ Eskeland (2006) s.310

¹¹ Matningsdal (2003) s.504

Regelen om rettsvillfarelse får etter straffeloven § 1 anvendelse på alle straffbare handlinger; i straffeloven, spesiallovgivningen og i forskrifter gitt med hjemmel i lov.¹² Hvordan rettsregelen kommer til uttrykk er uten betydning.¹³ Det vanlige er at regelen kommer til uttrykk med ord, men et trafikkskilt kan også anses som en rettsregel.¹⁴

Etter ordlyden oppstilles det tre virkninger av rettsvillfarelse, men verken § 57 eller forarbeidene sier noe om når de ulike virkningene inntreffer. Det har dermed vært opp til domstolene å fastsette dette.

Etter rettspraksis *skal* gjerningspersonen frifinnes dersom rettsvillfarelsen er unnskyldelig. Prejudikatet for dette er Rt. 1918 s. 210. Dette innebærer at spørsmålet om rettsvillfarelse tilhører skyldspørsmålet, og at det subjektive ansvarsvilkåret mangler dersom rettsvillfarelsen er unnskyldelig¹⁵. Spørsmålet om rettsvillfarelsen er unnskyldelig tilhører lovanvendelsen som Høyesterett kan prøve, jf. Rt. 2002 s. 1069 på side 1073.

For at rettsvillfarelsen skal anses unnskyldelig, må den være aktsom, se for eksempel Rt. 1992 s. 386. Høyesterett har stilt svært strenge krav til gjerningspersonens aktsomhet i forhold til handlingens lovlighet. Aktsomhetsnormen behandles i pkt. 2.7.

Dersom rettsvillfarelsen *ikke* er unnskyldelig, kan gjerningspersonen ikke frifinnes på grunn av villfarelsen. Det tilhører da straffespørsmålet å avgjøre hvilken virkning rettsvillfarelsen har ved straffutmålingen.¹⁶

¹² Røstad (1993) s.190

¹³ Andenæs (2005) s.266

¹⁴ Røstad (1993) s.210

¹⁵ Andorsen (2005) s.23

¹⁶ Matningsdal (2003) s.515

2.3 Hva rettsvillfarelsen må knytte seg til

Rettsvillfarelsen må i følge ordlyden i § 57 knytte seg til handlingens «rettsstridige Beskaffenhet». Objektet for rettsvillfarelse er rettsstriden, ikke straffbarheten.

«Rettsstridig» kan forstås som «ulovlig». I strafferetten er det bare rettsstridig atferd som er straffbar.¹⁷ Som oftest inneholder straffebud ordene «rettsstridig» eller «ulovlig», se for eksempel straffeloven § 255. Der straffebudet ikke inneholder en rettsstridsreservasjon, skal «rettsstridig» tolkes inn i straffebudet.¹⁸ Dersom en person vet at handlingen er straffbar, kjenner han også til at den er ulovlig, fordi ulovlighet er en forutsetning for straffbarhet. En handling trenger likevel ikke være straffbar selv om den er ulovlig, se for eksempel forbudet mot svartebørssalg i svartebørsloven § 1.

Gjerningspersonen kjenner til handlingens rettsstridige beskaffenhet når han vet at den er samfunnsskadelig eller har preg av en interessekrenkelse.¹⁹ Interessekrenkelse er en videre formulering enn ulovlig, og begrepet er brukt i teorien²⁰. Gjerningspersonens rettsvillfarelse må gjelde den konkrete interessen straffebudet verner.²¹ I praksis har det likevel liten betydning å definere rettsstridig som noe *mer* enn ulovlig. Hvis gjerningspersonen vet at en handling er en interessekrenkelse, vet han som oftest også at den er ulovlig. Og ved overtredelse av etisk nøytrale regler²², vet gjerningspersonen som regel ikke at handlingen er ulovlig eller en interessekrenkelse dersom han ikke kjenner rettsregelen.

En person som vet at handlingen er ulovlig, men som ikke vet at den også er straffbar, er ikke i rettsvillfarelse. Uvitenhet om straffbarheten har ingen betydning. Dette er basert på en tolkning av ordlyden og det er uttrykkelig sagt i forarbeidene²³. Det er også slått fast av Høyesterett flere ganger, første gang i Rt. 1916 s. 1124 på side 1126. En person som for

¹⁷ Eskeland (2006) s.137

¹⁸ Eskeland (2006) s.137

¹⁹ Matningsdal (2003) s.504, Rt. 1927 s. 186

²⁰ Se Andenæs (2005) s.258 og Matningsdal (2003) s.504

²¹ Andorsen (2005) s. 43

²² Begrepet er brukt av Andorsen (2005) s.12

²³ SMK 1896 s.97

eksempel selger øl til noen som er under 18 år og vet at dette er ulovlig, men er uvitende om at det er straffbart etter alkoholloven § 10-1, jf. § 1-5, er ikke i rettsvillfarelse.

Ved «sivil ulydighet», der gjerningspersonen bryter loven fordi vedkommende er rettspolitisk uenig i normen, foreligger det ikke rettsvillfarelse fordi gjerningspersonen vet at handlingene er straffbare, og dermed også ulovlige.²⁴

En person som vet at handlingen er ulovlig og straffbar, men som er uvitende om straffereaksjonen, er heller ikke i rettsvillfarelse. Et eksempel er Rt. 1968 s. 586 som gjaldt en svensk statsborger som hadde kjørt med promille i Norge. Promillegrensen var den samme i Norge og Sverige, men straffereaksjonen var strengere i Norge. Sjøføren var ikke i rettsvillfarelse fordi uvitenheten var knyttet til straffereaksjonen og ikke ulovligheten.

At villfarelsen må gjelde *handlingens* rettsstridighet innebærer at villfarelsen må knyttes til to straffbarhetsvilkår; kravet til lovhjemmel eller straffrihetsgrunner.²⁵ Dette innebærer at villfarelser om tilregnelighetsreglene i straffeloven ikke dekkes av § 57.²⁶ Dette kan være der gjerningspersonen tar feil av sin egen strafferettslige tilregnelighet, for eksempel tror han er «psykisk utviklingshemmet i høy grad».

At samfunnet bedømmer en handlemåte som uetisk er et tegn på at den er ulovlig. Dersom gjerningspersonen dreper en annen kan han ikke høres med at han var i uvitenhet om at drap er ulovlig. Innenfor «kjernestrafretten» (for eksempel drap, legemsbeskadigelse og vinningsforbrytelser) er det vanskelig å forestille seg at noen er uvitende om handlingens ulovlighet.²⁷ Dette er fordi slike bestemmelser er tett forbundet med den rådende samfunnsmoralen. Drap er uetisk, og det har ingen betydning at gjerningspersonen ikke vet at forsettelig drap er ulovlig etter straffeloven § 233 når han kjenner til moralnormen og at det er en interessekrenkelse.

Utenfor kjernestrafrettens sfære er ikke situasjonen like klar. Lovgivningen inneholder utallige bestemmelser som har liten tilknytning til samfunnsmoralen. De færreste vet for

²⁴ Matningsdal (2003) s.505

²⁵ Matningsdal. Kommentar til straffeloven [rettsdata] note 544

²⁶ Matningsdal (2003) s.504

²⁷ Andorsen (2005) s.11

eksempel at dersom man er leietaker og leien man betaler er betydelig lavere enn markedsleien, er differansen mellom den faktiske leien og markedsleien skattepliktig kapitalinntekt, jf. skatteloven § 5-20 tredje ledd. Skatteloven § 5-20 tredje ledd er en etisk nøytral bestemmelse.

Etisk nøytrale straffebestemmelser stiller strenge krav til at borgerne selv undersøker om en handling er lovlig eller ulovlig. Slike bestemmelser finner vi oftest i særlovgivningen i form av forskrifter, men det finnes også etisk nøytrale straffebestemmelser i straffeloven, for eksempel § 400 annet ledd om plukking av multer i «Multebærland». Det er særlig ved overtredelser av etisk nøytrale straffebestemmelser at spørsmålet om rettsvillfarelse dukker opp.

I forhold til spørsmålet om rettsstrid, har det liten betydning om regelen som krenkes er privatrettslig eller offentligrettslig.²⁸ Andorsen bruker et eksempel med straffeloven § 295 første ledd som går ut på å utnytte en persons nød, lettsinn, uforstand eller avhengighetsforhold for å oppnå et vederlag.²⁹ Denne bestemmelsen er svært lik avtaleloven § 31 som går ut på å utnytte en annens «...nødstilstand, letsind, forstandssvakhet, uerfarenhet eller det avhengighetsforhold, som denne staar i til ham...» for å oppnå fordeler. Når det gjelder spørsmålet om rettsstrid, er normen i straffeloven § 295 første ledd den samme som i avtaleloven § 31.

²⁸ Andorsen (2005) s.40

²⁹ Andorsen (2005) s.40

2.4 Hensyn

2.4.1 Rimelighetshensynet

Rimelighetshensynet går ut på at det bare er gjerningspersoner som har hatt mulighet til å handle i samsvar med loven som bør straffes.³⁰ En person som har vært i rettsvillfarelse har brutt loven uten å vite eller ville det, og har ikke hatt en «forbrytersk vilje».

Rimelighetshensynet taler for at gjerningspersonen ikke bør straffes ved rettsvillfarelse.

2.4.2 Rettssikkerhetshensynet

Kjernen i rettssikkerhetsbegrepet er at borgerne skal kunne forutberegne sin rettsstilling.

Legalitetsprinsippet er en sentral del av rettssikkerhetsprinsippet. Legalitetsprinsippet i strafferetten er lovfestet i Grunnloven § 96,³¹ som sier at «Ingen kan dømmes uten etter Lov, eller straffes uten etter Dom». Hensynet til rettssikkerhet taler for at ingen kan straffes for brudd på straffebestemmelser som har vært utilgjengelige og som bare myndighetene vet om.³²

Grunnloven § 96 og EMK art. 7 oppstiller et klarhetskrav; straffebudet må ha en viss grad av presisjon,³³ se for eksempel Rt. 1933 s. 212 på side 213. Uklar ordlyd og skjønnsmessige uttrykk kan føre til at gjerningspersonen havner i rettsvillfarelse. Rettssikkerhetshensynet taler for at gjerningspersonen ikke bør straffes der rettsvillfarelsen skyldes et uklart straffebud.

³⁰ Andorsen (2005) s.87

³¹ NOU 2009:15 s.64

³² Andorsen (2005) s.147

³³ NOU 2009:15 s.64

2.4.3 Effektivitetshensynet

En effektiv håndhevelse av rettsreglene er nødvendig i en velfungerende rettsstat.

Effektivitetshensynet taler for at aktsomhetsnormen i straffeloven § 57 bør være streng, og at det skal mye til for å frifinnes på grunn av rettsvillfarelse. I følge forarbeidene er det betenkelig å la uvitenhet om rettsstriden uten videre virke frifinnende.³⁴

Hensynet til en effektiv rettshåndhevelse er særlig trukket fram i forarbeidene til straffeloven 2005. I Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) er det uttalt på side 236 at en lav terskel for frifinnelse på grunn av rettsvillfarelse kan føre til at borgerne «...bevisst lar være å sette seg inn i hvilke regler som gjelder». Effektivitetshensynet spiller en mindre rolle for straffebud innen kjernestrafretten fordi slike straffebud henger tett sammen med samfunnsmorale.³⁵ Der rettsreglene ikke har like tett tilknytning til moralnormene, for eksempel på skatterettens område, gjør hensynet seg særlig gjeldende.³⁶

Effektivitetshensynet har hatt stor vekt i rettspraksis om rettsvillfarelse. I Rt. 2002 s. 1069 på side 1072 uttalte Høyesterett at hensynet til en effektiv håndhevelse av reglene fører til at aktsomhetskravet er strengt. I Rt. 1984 s. 1016 på side 1019 heter det at hensynet til effektiv håndhevelse tilsier at «...det bare i særegne tilfelle kan bli tale om å godta som unnskyldelig en villfarelse om hvor langt straffebudet rekker».

Effektivitetshensynet henger tett sammen med prevensjonshensynet. Et effektivt straffebud vil ha en stor preventiv effekt, mens et mindre effektivt straffebud vil ha en liten preventiv effekt. Prevensjonen vil styrkes dersom straffebudet er effektivt og svekkes dersom straffebudet er mindre effektivt.

2.4.4 Prevensjonshensynet

Prevensjon er hovedbegrunnelsen for straff. Trussel om straff og ileggelse av straff har både en individual- og allmennpreventiv effekt.

³⁴ SMK 1896 s.98

³⁵ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s.236

³⁶ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s.236

Med allmennprevensjon menes det at borgerne avstår fra å begå straffbare handlinger for å unngå straff. At andre blir straffet har en avskrekkende effekt. Med individualprevensjon siktes det til virkningen for enkeltpersoner som blir straffet. Den som handler i strid med loven og blir straffet for dette, avstår muligens fra straffbare handlinger senere.

I hvilken grad straff reelt sett har en preventiv effekt, skal jeg ikke gå inn på her. I en rettsvillfarelessammenheng bygger prevensjonshensynet på en antagelse om at straff virker preventivt.³⁷ Jo mer som skal til for å frifinnes på grunn av rettsvillfarelse, jo mer preventiv vil straffebestemmelsen være.

2.4.5 Avveining av hensynene

Hvor streng aktsomhetsnormen er, beror på en avveining av hensynene.

I praksis veies rimelighets- og rettssikkerhetshensynet mot effektivitets- og prevensjonshensynet. Dersom effektivitets- og prevensjonshensynet alltid skal veie tyngst, kan dette føre til urimelige resultater. Hvis rimelighets- og rettssikkerhetshensynet veier tyngst, kan borgernes vilje til å sette seg inn i den gjeldende lovgivningen svekkes.

Styrken av hensynene vil avhenge av hvilken rettsregel som er overtrådt. Ved overtredelse av etisk unøytrale regler, for eksempel ved drap, vil effektivitetshensynet ha liten vekt. Ved overtredelse av etisk nøytrale regler har effektivitetshensynet større vekt, fordi dette er regler som krenkes ofte.

Hvilken teori straffelovgivningen skal basere seg på, se pkt. 2.5, beror på vekten man tillegger hensynene.

³⁷ Andorsen (2005) s.94

2.5 Ulike måter å behandle rettsvillfarelse på

2.5.1 Den objektive teorien

Den objektive teorien går ut på at man ser helt bort fra rettsvillfarelsen; den verken har eller kan få noen betydning for bedømmelsen av straffeansvaret eller straffutmålingen.³⁸

I den objektive teorien er hensynet til effektivitet og prevensjon helt sentralt, mens rimelighets- og rettssikkerhetshensynet har tilsynelatende ingen betydning. Ulempen med teorien er at den harmonerer dårlig med det norske skyldprinsippet og kan føre til støtende avgjørelser.³⁹ Hvis det skal være en viss grad av rettssikkerhet i samfunnet, kan det ikke totalt utelukkes at rettsvillfarelse kan ha betydning.

Den objektive teorien brukes i utgangspunktet i engelsk-amerikansk rett.⁴⁰

2.5.2 Forsettsteorien

Forsettsteorien går ut på at skyldkravet i relasjon til handlingens ulovlighet er forsett. Det kreves kjennskap til at handlingen er ulovlig,⁴¹ kjennskap til at handlingen mest sannsynlig er ulovlig, eller at gjerningsmannen har tenkt på at handlingen muligens er ulovlig, men handlet likevel.⁴²

Forsettsteorien innebærer at effektivitetsprinsippet blir satt til side, og at rimelighets- og rettssikkerhetshensynet veier tyngst. Ulempen med forsettsteorien er vanskelighetene påtalemyndigheten vil ha med å bevise forsett i forhold til handlingens rettsstridighet. Det er

³⁸ Andorsen (2005) s.20

³⁹ Andenæs (1960) s.7

⁴⁰ Andorsen (2005) s.74

⁴¹ Røstad (1993) s.187

⁴² Straffeloven 2005 § 22

sannsynlig at mange må frikjennes fordi forsettskravet ikke er oppfylt, og borgerne kan bli fristet til å la være å undersøke hva som er lovlig og ulovlig.⁴³

2.5.3 Unnskyldningsteorien

Unnskyldningsteorien innebærer at gjerningspersonen ikke kan frifinnes på grunn av rettsvillfarelse.⁴⁴ Rettsvillfarelsen kan likevel være en unnskyldningsgrunn som fører til nedsettelse eller bortfall av straffen, men skyldspørsmålet vil i slike tilfeller være avgjort mot gjerningspersonen.⁴⁵ Rettsvillfarelsen tilhører dermed straffespørsmålet.⁴⁶

I unnskyldningsteorien er effektivitets- og prevensjonshensynet mer tungtveiende enn rimelighets- og rettssikkerhetshensynet. Ulempen med teorien er at det er opp til dommerens skjønn om gjerningspersonen skal straffes eller ikke, og at gjerningspersonen har aldri krav på frifinnelse.

Selv om ordlyden i § 57 taler for det, anvendes ikke unnskyldningsteorien i norsk rett. Den danske strafferegelen om rettsvillfarelse er imidlertid basert på unnskyldningsteorien, jf. den danske borgerlige straffelov § 82 nr. 4. Etter denne bestemmelsen er det en formildende omstendighet at gjerningspersonen har vært i unnskyldelig rettsvillfarelse.

2.5.4 Skyldteorien

Norsk rett bygger på skyldteorien.⁴⁷ Dersom rettsvillfarelsen er aktsom, *skal* gjerningspersonen frifinnes fordi det mangler et subjektivt ansvarsvilkår. Skyldteorien er motsetningen til unnskyldningsteorien fordi skyldspørsmålet skal avgjøres til vedkommendes gunst dersom rettsvillfarelsen er aktsom. Dersom rettsvillfarelsen *ikke* er aktsom, er det opp til

⁴³ Røstad (1993) s.188

⁴⁴ Røstad (1993) s.187

⁴⁵ Andorsen (2005) s.21

⁴⁶ Andorsen (2005) s.23

⁴⁷ Matningsdal (2003) s.507

retten å vurdere om rettsvillfarelsen skal ha andre virkninger, og dette tilhører straffespørsmålet.⁴⁸

Skyldteorien forsøker å balansere prevensjons- og effektivitetshensynet mot rimelighets- og rettssikkerhetshensynet. Dette er en av fordelene med skyldteorien, i tillegg til at gjerningspersonen har krav på frifinnelse dersom vilkårene for frifinnelse er oppfylt.

Skyldteorien benyttes i både svensk, finsk, tysk og østerriksk rett.⁴⁹

2.6 Grensen mot andre villfarelestyper

2.6.1 Rettsvillfarelse, faktisk villfarelse, prejudisiell rettsvillfarelse og uegentlig rettsvillfarelse

Rettsvillfarelser må skilles fra andre villfarelestyper. I rettspraksis og i teorien er begrepsbruken uensartet.

Med *egentlig rettsvillfarelse* mener jeg rettsvillfarelser som bedømmes etter § 57. Dersom ordet rettsvillfarelse brukes alene er det en egentlig rettsvillfarelse jeg sikter til. Med *faktisk villfarelse* mener jeg uvitenhet eller feiltakelse av faktiske forhold som har betydning for om handlingen kan straffes, eller for hvilken straff handlingen kan føre til⁵⁰, som reguleres av § 42. Jeg bruker *prejudisiell rettsvillfarelse* som et hjelpebegrep på rettsvillfarelser som er begrunnet i utenforliggende eller bakenforliggende rettsforhold⁵¹. Det er ikke knyttet egne virkninger til begrepet, prejudisielle rettsvillfarelser kan bedømmes etter både §§ 57 og 42. Dersom den bedømmes etter § 57, er rettsvillfarelsen egentlig. Dersom den prejudisielle rettsvillfarelsen bedømmes som en faktisk villfarelse etter § 42, er den en *uegentlig rettsvillfarelse*. Jeg bruker begrepet uegentlig rettsvillfarelse som betegnelsen på resultatet at den prejudisielle rettsvillfarelsen bedømmes etter § 42⁵².

⁴⁸ Matningsdal (2003) s.515

⁴⁹ Andorsen (2005) s.70-73

⁵⁰ Slettan (1997) s.194

⁵¹ Andorsen (2005) s.289

⁵² Se også Andorsen (1990) s.18

Et eksempel kan illustrere forskjellen mellom typene. En person er ved et vann og fisker. Dersom personen ser på kartet og tror han er ved «Ja-vann» der allmennheten kan fiske, mens han egentlig er ved «Nei-vann» der allmennheten ikke kan fiske, er han i *faktisk villfarelse*. Dersom personen vet at han er ved «Nei-vann», men tror uriktig at det er tillatt å fiske der, er han i *rettsvillfarelse*. Gjerningsmannen er i *prejudisiell rettsvillfarelse* dersom han vet at han er ved «Nei-vann» og at allmennheten ikke kan fiske der, men han tror uriktig at han har hevdet en særrett til å fiske i vannet. I dette tilfellet er den prejudisielle rettsvillfarelsen trolig en *uegentlig rettsvillfarelse*, se begrunnelsen i pkt. 2.6.3.

Høyesterett går sjelden inn på om villfarelsen er egentlig, faktisk, prejudisiell eller uegentlig, men spør om villfarelsen skal bedømmes etter §§ 42 eller 57.

2.6.2 Betydningen av skillet mellom villfarelestypene

Skyldkravet i relasjon til de *faktiske* forholdene er i utgangspunktet forsett etter § 40 første ledd. Bestemmelsen om faktisk villfarelse i § 42 gir uttrykk for dekningsprinsippet, som innebærer at det objektive gjerningsinnholdet i straffebestemmelsen må være dekket av gjerningspersonens skyld. Der straffebudet krever forsett er skyldkravet i relasjon til de faktiske forholdene forsett, mens skyldkravet til handlingens ulovlighet er uaktsomhet. Om en villfarelse skal bedømmes etter §§ 42 eller 57 er av stor betydning, fordi skyldkravene er ulike.

I fiskeeksempelet i pkt. 2.6.1 er det aktuelle straffebudet straffeloven § 407, som etter § 40 krever forsett i forhold til gjerningsinnholdet. Der gjerningspersonen er i faktisk villfarelse og uegentlig rettsvillfarelse, må han frifinnes fordi kravet til forsett er ikke oppfylt. Der gjerningspersonen er i en egentlig rettsvillfarelse, kan han bare frifinnes dersom rettsvillfarelsen er «unnskyldelig», som er et mye strengere skyldkrav.

Der straffebudet krever uaktsomhet, er skyldkravet uaktsomhet både i relasjon til de faktiske og de rettslige forholdene. Skyldkravet er tilsynelatende det samme, og enkelte i teorien antar

at det da er unødvendig å skille mellom villfarelestypene.⁵³ Siden aktsomhetskravet i § 57 er svært strengt, mener jeg at det likevel ikke er gitt at vurderingen er identisk. Hvorvidt aktsomhetsnormen er ulik i §§ 42 annet ledd og 57, behandles i pkt. 2.9.

2.6.3 Når er en rettsvillfarelse uegentlig?

2.6.3.1 Innledning

Som nevnt er en uegentlig rettsvillfarelse en prejudisiell rettsvillfarelse som bedømmes etter § 42. Årsaken til at uegentlige rettsvillfarelser reguleres av § 42, er at slike villfarelser reelt sett dreier seg om forhold som «betinging Strafbarheden», jf. straffeloven § 42 første ledd.⁵⁴ Skillet mellom uegentlige og egentlige rettsvillfarelser er begrunnet i rimelighetshensyn.⁵⁵ Dersom rettsvillfarelser som var svært lik faktiske villfarelser ble behandlet like strengt som egentlige rettsvillfarelser, kunne det ha ført til urimelige resultater.

Forskjellen mellom en faktisk og en uegentlig villfarelse er at den uegentlige er en rettsvillfarelse som på grunn av likhetstrekk med en villfarelse om faktiske forhold bedømmes som en faktisk villfarelse. I teoretisk forstand er den fremdeles en villfarelse om rettsregler.

Verken ordlyden i §§ 42 eller 57 gir anvisning på når en rettsvillfarelse skal bedømmes etter § 42. At enkelte rettsvillfarelser skal likestilles med faktiske villfarelser ble foreslått allerede i utkastet til straffeloven av Bernhard Getz fra 1887,⁵⁶ som SMK 1896 side 98 viser til. Når en rettsvillfarelse er uegentlig sies det ikke noe generelt om. Høyesterett har trukket opp visse hovedlinjer.

Etter rettspraksis er det prejudisielle rettsvillfarelser som i enkelte tilfeller anses som uegentlige. Om en prejudisiell rettsvillfarelse skal bedømmes som en egentlig eller en

⁵³ Andenæs (2005) s.265

⁵⁴ Andorsen (2005) s.283

⁵⁵ NOU 1983:57 s.150

⁵⁶ Røstad (1993) s.178

uegentlig rettsvillfarelse er avhengig av hva det *prejudisielle rettsforholdet* er. Det er ikke mulig å trekke et logisk skille mellom egentlige og uegentlige rettsvillfarelser.⁵⁷

Det er heller ikke et klart skille mellom et rettsforhold som er prejudisielt og et rettsforhold som ikke er prejudisielt, fordi spørsmålet om et rettsforhold er prejudisielt er et gradsspørsmål. I det følgende drøftes ulike typetilfeller.

2.6.3.2 Rettsvillfarelse om privatrettslige prejudisielle rettsforhold

I noen tilfeller er oppfyllelse av en privatrettslig avtale strafferettslig vernet. I Rt. 1939 s. 9 var gjerningsmannen tiltalt etter straffeloven § 409 for å ha unnlatt å tiltre en tjeneste som han hadde forpliktet seg til ved avtale. Gjerningsmannen mente avtalen som forpliktet ham å jobbe et bestemt sted, var ugyldig. Villfarelsen gjaldt rettslige forhold, men den ble bedømt etter § 42 fordi uvitenheten var knyttet til en «...omstendighet der betinger straffbarhet...». Der rettsvillfarelsen er begrunnet i en uriktig forståelse av en *avtale*, er utgangspunktet dermed at rettsvillfarelsen er uegentlig og bedømmes etter § 42. Unntak forekommer der reelle hensyn taler for å bedømme etter § 57, for eksempel der handlemåten er etisk klanderverdig,⁵⁸ se Rt. 1959 s. 349. I denne saken hadde gjerningspersonen tilegnet seg gjenstander som tilhørte sin fraseparerte ektefelles særeie fordi han trodde at ektepakten var ugyldig.

Rettsvillfarelsen kan være begrunnet i en særrett, gjerningspersonen tror for eksempel at han har en særrett til å fiske på grunn av hevd eller alders tids bruk. I Rt. 1977 s. 367 hadde to samer fisket ulovlig i en elv, fordi de trodde at de hadde en særrett til å fiske. I Rt. 1964 s. 194 hadde gjerningsmannen fanget kreps langs strandlinjen til en eiendom uten eierens tillatelse. Vedkommende trodde at han som fester av en hyttetomt kunne fange kreps utenfor stranden til det festede området, og i tillegg mente han at han som arbeidstaker i en bedrift som hadde et feriehus i dette området kunne utøve feriehusets fiskerett. Begge sakene gjaldt overtredelse av straffeloven § 407, og i begge sakene ble rettsvillfarelsen ansett som en uegentlig rettsvillfarelse. Det kan dermed slås fast at der gjerningspersonen er i rettsvillfarelse på grunn av en særrett, har Høyesterett bedømt slike rettsvillfarelser etter § 42.

⁵⁷ Matningsdal (2003) s. 518

⁵⁸ Andorsen (2005) s.323

Et annet typetilfelle er der villfarelsen er tilknyttet en allmenningsrett. En allmenning er et område som er eid av staten, men som bygdefolket har sterk bruksrett til.⁵⁹ I Rt. 1956 s. 342 var gjerningspersonene tiltalt etter straffeloven § 407 for å ha jaktet på statens eiendom. De hevdet at de hadde rett til å jakte i området fordi de hadde den allmenningsberettigede jaktretten i behold selv om området ikke var en statsallmenning lenger. Høyesterett uttalte på side 343 at «Betydningen av denne oppfatning må etter min mening bli å bedømme etter straffelovens § 42 og ikke etter § 57». Avgjørelsen kan tas til inntekt for at prejudisielle rettsvillfarelser på grunn av *allmenningsretter*, er uegentlige.

Gjerningspersonen kan også være i rettsvillfarelse om allemannsretter, dvs. enhver persons bruk av andres eiendom som er regulert i frilufsloven. Et eksempel som kan illustrere dette er der gjerningspersonen har satt telt på dyrket mark fordi han tror feilaktig at dyrket mark er utmark etter frilufsloven, selv om dette trolig er en egentlig rettsvillfarelse. Et eksempel fra rettspraksis er Rt. 1933 s. 707, der Høyesterett mente at jaktretten gjerningspersonene hadde var en allemannsrett som «...tilkom enhver norsk borger», og rettsvillfarelsen ble bedømt etter § 57. Høyesterett har også i andre tilfeller bedømt rettsvillfarelser om *allemannsretter* etter § 57, se for eksempel Rt. 1907 s. 742 og Rt. 1912 s. 810. Grunnen til at allemannsretter blir behandlet strengere enn allmenningsretter og andre særretter, kan være at kretsen av personer som kan havne i villfarelse i forhold til allemannsretter er mye større og at skadepotensialet er større. Effektivitetshensynet taler derfor for å bedømme villfarelsen etter § 57.

Etter dette kan det slås fast at rettsvillfarelser om privatrettslige prejudisielle rettsforhold som hovedregel bedømmes som en uegentlig rettsvillfarelse. Unntaket er der det prejudisielle rettsforholdet er allemannsretter, som bedømmes som en egentlig rettsvillfarelse etter § 57.

2.6.3.3 Rettsvillfarelse om offentligrettslige prejudisielle rettsforhold

Rettsvillfarelse om offentligrettslige prejudisielle rettsforhold er der gjerningsmannen tar feil av bakenforliggende dispensasjoner eller bakenforliggende rettsregler.

⁵⁹ <http://no.wikipedia.org/wiki/Statsallmenning>

I rettspraksis har vi flere eksempler på rettsvillfarelser på grunn av bakenforliggende dispensasjoner. Rt. 1981 s. 248 gjaldt nettopp dette, og Høyesterett bedømte tilfellet etter § 57, se pkt. 3.2.3. I Rt 1962 s. 624 trodde gjerningspersonen at politiet hadde gitt dispensasjon fordi de hadde unnlatt å gripe inn ved feilparkeringen i flere år. Høyesterett uttalte at det «kanskje ligger nærmere» å bedømme etter § 57. Uvitenhet på grunn av en *offentligrettslig dispensasjon* anses dermed som en egentlig rettsvillfarelse.

Rt. 1990 s. 28 er et eksempel på rettsvillfarelse på grunn av *bakenforliggende offentligrettslige regler*. Saken gjaldt reglene om avvikling av tomtefeste. Gjerningspersonen som eide tomten var tiltalt for å ha revet ned og brent et naust som festeren eide, jf. straffeloven § 291. Vedkommende var i villfarelse om sine rettigheter etter tomtefesteloven av 1975 § 20 tredje ledd, der det stod at ting som festeren ikke tar bort innen rimelig tid etter skriftlig varsel, tilfaller bortfesteren. Siden straffeloven § 291 krever forsett, var det nødvendig å avklare om villfarelsen skulle bedømmes etter §§ 42 eller 57. Høyesterett uttalte på side 30 at «Domfeltes villfarelse gjaldt i realiteten hva som var lovlig fremgangsmåte ved avviklingen av det som han oppfattet som et festeforhold. Jeg finner at domfeltes villfarelse må karakteriseres som en rettsvillfarelse». Rettsvillfarelsen var heller ikke unnskyldelig på grunn av «...de sterke elementer av selvtekt i domfeltes handling». Villfarelsen om reglene for avvikling av tomtefeste ble dermed ansett som en egentlig rettsvillfarelse.

Et annet typetilfelle er der villfarelsen gjelder *regler om skatteplikten*. Slike tilfeller skal bedømmes etter § 42,⁶⁰ se for eksempel Rt. 1999 s. 223 der Høyesterett uttaler på side 229 at «...villfarelse med hensyn til hva som er riktig beskatning også før endringsloven var situasjonsvillfarelse».

Når det gjelder bakenforliggende rettsregler er utgangspunktet at rettsvillfarelser tilknyttet disse blir ansett som egentlige og bedømmes etter § 57. Effektivitetshensynet taler for at § 57 anvendes, fordi svært mange personer kan havne i villfarelse om prejudisielle offentligrettslige rettsregler. Der villfarelsen gjelder hva som er riktig beskatning, har Høyesterett ansett dette som en uegentlig rettsvillfarelse.

⁶⁰ Andorsen (2005) s.342

Der rettsvillfarelsen er knyttet til et *enkeltvedtak* eller en *individuell uttalelse* fra offentlige myndigheter, er kretsen av berørte personer avgrenset. Der villfarelsen gjelder *eksistensen* eller *innholdet* av enkeltvedtaket eller uttalelsen, bedømmes den som hovedregel etter § 42,⁶¹ jf. Rt. 1950 s. 242. Der det foreligger tungtveiende effektivitetshensyn, bedømmes rettsvillfarelsen likevel etter § 57, se Rt. 1979 s. 411. Saken gjaldt daglig leder i en konkurstruet bedrift som trodde at skattefogden hadde gitt bedriften en midlertidig fritakelse til å betale merverdiavgift, noe skattefogden ikke har myndighet til. I dette tilfellet var rettsvillfarelsen egentlig. Dersom villfarelsen gjelder *rettsvirkningene* av vedtaket eller uttalelsen, bedømmes den etter § 57.⁶²

2.6.3.4 Oppsummering

Det kan slås fast at Høyesterett er mer tilbakeholden med å anse offentligrettslige prejudisielle rettsforhold som uegentlige enn privatrettslige prejudisielle rettsforhold. En av grunnene kan være at effektivitetshensynet gjør seg sterkere gjeldende ved offentligrettslige forhold, fordi kretsen av personer som kan havne i rettsvillfarelse om offentligrettslige prejudisielle rettsforhold er større.

Typetilfellene i punktet ovenfor er bare utgangspunkt for når rettsvillfarelser bedømmes etter §§ 42 og 57. Grensen mellom egentlig og uegentlig rettsvillfarelse er skjønnsmessig, og trekkes ved å tolke den aktuelle straffebestemmelsen.⁶³ Der reelle hensyn taler for fravikelse av uaktsomhet som skyldkrav, subsumeres villfarelsen under § 42.⁶⁴ Dersom det ikke foreligger slike tungtveiende hensyn, subsumeres villfarelsen under § 57. At villfarelsen gjelder en rettsregel innenfor gjerningsmannens næring⁶⁵ og hensynet til en effektiv håndhevelse, taler for å subsumere under § 57.

I teorien har det vært vanlig å behandle tilfellene der straffebestemmelsen krever uberettiget vinnings hensikt og der ulovlighet er en del av gjerningsbeskrivelsen, som uegentlige

⁶¹ Andenæs (2005) s.267

⁶² Andenæs (2005) s.267

⁶³ Bratholm (1987) s.262-263

⁶⁴ Eskeland (2006) s.315-316

⁶⁵ Andorsen (2005) s.340

rettsvillfarelser.⁶⁶ Jeg vil likevel behandle disse tilfellene i pkt 2.8, som unntak fra aktsomhetskravet. Grunnen til det er uttalelsene i Rt. 1994 s. 1274 på side 1276 om at der straffebudet krever vinnings hensikt «...virker en rettsvillfarelse straffriende, selv om den er uaktsom». Disse særlige skyldkravene kan ikke oppfylles dersom gjerningspersonen er uvitende om at handlingen er ulovlig.

2.7 Aktsomhetsnormen

2.7.1 Uaktsomhet i strafferetten

Før jeg behandler aktsomhetsnormen i § 57 vil jeg innledningsvis si noe generelt om uaktsomhet i strafferetten.

I enkelte straffebud er skyldkravet uaktsomhet. Krav til uaktsomhet finnes også i privatretten, for eksempel i erstatningsretten. Aktsomhetsbegrepet i strafferetten og privatretten er basert på at det foreligger et avvik fra forstandig handlemåte. Fordi formålene med ansvarsformene i strafferetten og privatretten er ulike, er ikke uaktsomhetsbegrepene de samme.⁶⁷ Formålet med erstatning er gjenoppretting av tapet og prevensjon,⁶⁸ mens straffens formål er ikke gjenoppretting, men individual- og allmennprevensjon.⁶⁹

Uaktsomhetsbegrepet er ikke definert i straffeloven, så rettspraksis har stått for fastleggingen av begrepet. Dette er nå kodifisert i straffeloven av 2005.

Det finnes tre lovfestede grader av uaktsomhet; liten uaktsomhet, vanlig uaktsomhet og grov uaktsomhet. I tillegg er det dannet mellomnivåer i rettspraksis, som for eksempel aktsomhetskravet i straffeloven § 239 om uaktsomt bildrap. Her holder jeg meg til de tre lovfestede uaktsomhetsgradene. Man kan se for seg at gradene av uaktsomhet ligger på en vertikal skala. Liten uaktsomhet ligger nederst på denne skalaen og grenser nedad mot det rent

⁶⁶ Se for eksempel plasseringen av emnet i Matningsdal (2003) s.524, Andenæs (2005) s.270

⁶⁷ Bratholm (1987) s.222

⁶⁸ Lødrup (2005) s.79

⁶⁹ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s.77-78

objektive ansvaret. Over liten uaktsomhet ligger vanlig uaktsomhet. Over vanlig uaktsomhet ligger grov uaktsomhet, som grenser oppad mot forsettet.

Det er ulike måter å se skalaen på. En synsmåte er at aktsomhetskravet er fleksibelt innenfor den enkelte uaktsomhetsgraden. Normen er for eksempel ikke den samme for en overlege og en turnuslege, aktsomhetskravet er strengere for overlegen som har høyere kompetanse. En annen synsmåte er at normen ligger konstant på samme nivå, men momentene gir ulikt utslag i vurderingen. Det kreves like mye av overlegen og turnuslegen, men momenter som arbeidserfaring og alder kan gi utslag i aktsomhetsvurderingen. Jeg mener at den siste synsmåten er mest hensiktsmessig og baserer meg på denne.

Liten uaktsomhet er lovfestet i straffeloven gjennom regelen om culpa levissima i § 43 og i § 196 tredje ledd om aldersvillfarelse. I § 43 er liten uaktsomhet formulert slik at aktsomhetsnormen er krenket der gjerningspersonen *kunne ha innsett muligheten av følgen*.⁷⁰ Culpa levissima er en variant av skyldgraden liten uaktsomhet og er i seg selv ikke tilstrekkelig for straffeansvar.⁷¹ I § 196 tredje ledd er skyldkravet at *ingen uaktsomhet* kan lastes gjerningspersonen.⁷² I forarbeidene til straffeloven 2005 § 307, som viderefører aktsomhetskravet i straffeloven § 196⁷³, heter det at «...det er tilstrekkelig at tiltalte har utvist den letteste graden av uaktsomhet for å bli holdt ansvarlig for sin uvitenhet».⁷⁴ Liten uaktsomhet er den letteste graden av uaktsomhet.⁷⁵ Skyldkravet i forhold til alderen er derfor liten uaktsomhet. Når skyldkravet er liten uaktsomhet, er aktsomhetskravet strengt og det skal lite til for å krenke aktsomhetsnormen. I straffeloven av 2005 anvendes ikke culpa levissima, men skyldgraden liten uaktsomhet blir derimot ikke opphevet, se for eksempel straffeloven 2005 § 307.

I straffeloven av 2005 § 23 første ledd er vanlig uaktsomhet definert som «Den som handler i strid med kravet til forsvarlig opptreden på et område, og som ut fra sine personlige forutsetninger kan bebreides, er uaktsom». Ved vanlig uaktsomhet er ikke spørsmålet hva

⁷⁰ Straffeloven § 43 og NOU 2002:4 pkt.7.6

⁷¹ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s.118

⁷² Matningsdal. Kommentar til straffeloven [Rettsdata] note 1608

⁷³ Ot.prp.nr.22 (2008-2009) s.259

⁷⁴ Ot.prp.nr.22 (2008-2009) s.446

⁷⁵ Ot.prp.nr.22 (2008-2009) s.223

gjerningspersonen *kunne* ha innsett, men hva han *burde* ha innsett.⁷⁶ Utgangspunktet for aktsomhetsvurderingen er «...hvordan en alminnelig fornuftig og samvittighetsfull person ville ha forholdt seg i en tilsvarende situasjon».⁷⁷ Dersom vedkommende har handlet i strid med normen, er handlingene uaktsomme. Aktsomhetsnormen her er ikke like streng som ved liten uaktsomhet, men normen er strengere enn ved grov uaktsomhet.

En handling er grov uaktsom i følge straffeloven 2005 § 23 annet ledd «...dersom handlingen er svært klanderverdig og det er grunnlag for sterk bebreidelse». Dette samsvarer med tidligere rettspraksis, se blant annet Rt. 1970 s. 1235. Aktsomhetsnormen er langt fra like streng som ved vanlig uaktsomhet og liten uaktsomhet.

2.7.2 Aktsomhetsnormen i § 57

For at rettsvillfarelsen skal anses unnskyldelig, må den være aktsom.⁷⁸ Høyesterett formulerer det ofte slik at gjerningspersonens handlemåte må ha vært forsvarlig.⁷⁹ I Rt. 2002 s. 1069 på side 1072 heter det at «Bare dersom rettsvillfarelsen gjør selve handlingen forsvarlig, kan den være straffri». Høyesterett bruker begrepene unnskyldelig, aktsom og forsvarlig om hverandre, og de betyr det samme.

Om det foreligger en unnskyldelig rettsvillfarelse beror på en helhetsvurdering, jf. Rt 2009 s. 1079 avsnitt 18. Domstolene uttaler ofte at straffeloven § 57 oppstiller en «streng aktsomhetsnorm», se for eksempel Rt. 2002 s. 1069 på side 1072. Dette innebærer at terskelen er høy for at rettsvillfarelsen er unnskyldelig, noe Rt. 1953 s. 475 kan illustrere. Selv om gjerningspersonens handlemåte var «...helt alminnelig og utbredt oppfatning blant folk i sin alminnelighet...», var rettsvillfarelsen ikke unnskyldelig. At en rettsvillfarelse er unnskyldelig forekommer derfor bare i unntakstilfeller. I utgangspunktet må det foreligge særegne omstendigheter for at rettsvillfarelsen er unnskyldelig.⁸⁰

⁷⁶ Eskeland (2006) s.289

⁷⁷ NOU 1992:23 s.119

⁷⁸ Rt. 2009 s. 1079 avsnitt 35

⁷⁹ Rt 1957 s. 137 og Rt. 2002 s. 1069 på s.1072.

⁸⁰ Matningsdal (2003) s.507

En gjennomgang av høyesterettspraksis viser at vi må helt tilbake til 1996 (Rt. 1996 s. 156) for å finne en sak der Høyesterett anså den egentlige rettsvillfarelsen som unnskyldelig. I perioden 2008-2010 vurderte lagmannsrettene spørsmålet om unnskyldelig rettsvillfarelse 17 ganger.⁸¹ I kun én av avgjørelsene⁸² var rettsvillfarelsen unnskyldelig.

2.7.3 Aktsomhetsnormens plassering i forhold til gradene av uaktsomhet ellers i strafferetten

For å plassere aktsomhetsnormen i § 57 på «skalaen» av uaktsomhetsgradene ellers i strafferetten, er det hensiktsmessig å se på plasseringen til andre straffebud.

Straffeloven §§ 239 og 196 tredje ledd er i likhet med § 57, særegne når det gjelder kravet til aktsomhet.

Straffeloven § 239 rammer blant annet den som uaktsomt forvolder en annens død med motorvogn. Skyldkravet i § 239 er i følge ordlyden vanlig uaktsomhet. Høyesterett har likevel definert skyldkravet som noe annet enn vanlig uaktsomhet med støtte i nye forarbeider⁸³. Der «...uaktsomheten er av en slik karakter som alle motorvognførere må erkjenne at de gjør seg skyldig i fra tid til annen», er det ikke tilstrekkelig for å dømmes, jf. HR-2011-665-U.

Avgjørelsen gjelder riktignok straffeloven § 238 om uaktsomt betydelig legemsbeskadigelse, men aktsomhetsnormen er den samme i de to bestemmelsene⁸⁴. Det kreves dermed noe mer enn vanlig uaktsomhet for å dømmes for uaktsomt bildrap. Det er vanskelig å si eksakt hvor aktsomhetskravet ligger nå, fordi ingen tilfeller er like i praksis. I forarbeidene til endringen av § 239 var departementet tilbakeholden med å innføre grov uaktsomhet som skyldkrav, men mente at det kunne være behov for å utrede om grov uaktsomhet skulle anvendes i den nye straffeloven.⁸⁵ Jeg antar derfor at normen ligger et sted mellom vanlig uaktsomhet og grov uaktsomhet, se for eksempel Rt. 2009 s. 299 der tiltalte ble dømt for å ha overtrådt aktsomhetsnormen i vegtrafikkloven § 31 første ledd, jf. § 3, men ikke straffeloven § 239.

⁸¹ Talt opp etter søk i Lovdata

⁸² LG 2009-179223

⁸³ Ot.prp.nr.46 (2000-2001) s.65

⁸⁴ Ot.prp.nr.46 (2000-2001) s.66

⁸⁵ Ot.prp.nr.46 (2000-2001) s.67

Straffeloven § 196 gjelder seksuell omgang med barn under 16 år. I tredje ledd heter det at «Villfarelse om alder utelukker ikke straffeskyld, med mindre ingen uaktsomhet foreligger i så måte». Skyldkravet i forhold til den faktiske aldersvillfarelsen er liten uaktsomhet, se pkt. 2.7.1. Høyesterett har i Rt. 2005 s. 833 uttalt at dette er «...et meget strengt kriterium, hvor siktede må utvise aktivitet for å bevise at han er uskyldig ved å redegjøre for konkrete omstendigheter som kan underbygge at han har vært aktsom i relasjon til fornærmedes alder». Det er videre ikke tilstrekkelig at tiltalte har lagt fornærmedes egne opplysninger om alder til grunn eller basert seg på utseende, jf. Rt. 2008 s. 867 i avsnitt 32 og 33.

Hvis man forsøker å plassere aktsomhetsnormen i § 57 i forhold til uaktsomhetsgradene grov-, vanlig- og liten uaktsomhet, havner normen et sted mellom liten uaktsomhet og et rent objektivt ansvar. Flere i teorien mener at rettspraksis har fjernet seg fra gjennomsnittsnormen man ellers bygger aktsomhetsbegrepet på,⁸⁶ og at aktsomhetsnormen beveger seg mot et objektivt ansvar.⁸⁷ Det er jeg enig i. Normen i § 196 tredje ledd ligger også langt unna «gjennomsnittsnormen», men forskjellen mellom §§ 57 og 196 tredje ledd er etter mitt syn at aktsomhetskravet i § 57 er enda strengere enn i § 196 tredje ledd.

⁸⁶ Andenæs (2005) s.260

⁸⁷ Bratholm (1987) s.255

2.8 Unntak fra aktsomhetskravet

2.8.1 Innledning

Hovedregelen er at alle rettsvillfarelser bedømmes etter § 57, men det finnes likevel unntak fra dette. Jeg behandler de mest praktiske unntakene.

2.8.2 Skyldkravet er forsett og uberettiget vinnings hensikt

Der straffebudet krever uberettiget vinnings hensikt, fritar en rettsvillfarelse for straff, selv om den er uaktsom. Dette er slått fast av Høyesterett flere ganger, se for eksempel Rt. 1994 s. 1274 på side 1276 og Rt. 1995 s. 1082 på side 1083. Dette er fordi der straffebestemmelsen i tillegg til forsett krever «uberettiget vinnings hensikt», kreves det *kunnskap* om handlingens ulovlighet. Uberettiget vinnings hensikt innebærer at gjerningspersonen har hatt til hensikt å skaffe seg selv eller andre uberettiget vinning ved tilegnelsen av gjenstanden, se for eksempel straffeloven §§ 257 og 267. En person som ikke vet at handlingen er ulovlig, kan ikke handle i uberettiget vinnings hensikt.

2.8.3 Straffebud der ulovlighet er en del av gjerningsbeskrivelsen

Det finnes straffebud der ulovligheten inngår som en del av gjerningsbeskrivelsen.⁸⁸ Et eksempel er straffeloven § 117, som gjelder der en offentlig tjenestemann foretar «...en ulovlig Fuldbyrkelse af Frihedsstraf, en ulovlig Fængsling, Paagribelse eller anden Frihedsberøvelse, Udvisning eller Forvisning, eller som ulovlig forlænger en Frihedsberøvelse eller skjærper dens Strenghed». Ordet «ulovlig» er tolket slik at det kreves forsett i forhold til handlingens ulovlighet.⁸⁹ Den offentlige tjenestemannen må være klar over at han handler ulovlig.

⁸⁸ Eskeland (2006) s.313

⁸⁹ Bratholm (1995) s.121

Etter straffeloven § 266 første ledd straffes den som i hensikt «...å skaffe seg eller andre en uberettiget vinning, ved rettsstridig atferd eller ved å true om slik atferd tvinger noen til å foreta en handling som volder tap eller fare for tap for ham eller den han handler for», for utpressing. Rettsstridig atferd eller trussel om rettsstridig atferd er en del av gjerningsbeskrivelsen; det er et vilkår for straff. «Rettsstridig» forstås som ulovlig.⁹⁰ Dersom gjerningspersonen ikke vet at atferden han foretar seg eller truer om er ulovlig, kan han ikke straffes for utpressing etter § 266 første ledd.

2.8.4 Der det ikke kreves skyld med hensyn til ulovligheten

Objektivt overskudd innebærer at en person kan straffes selv om han ikke har utvist skyld når det gjelder en del av straffebestemmelsens gjerningsinnhold. Ved objektivt overskudd er det faktiske villfarelser man unngår virkningen av, se for eksempel vegtrafikkloven § 22 første ledd og straffeloven § 195 tredje ledd⁹¹ som begge gjelder faktiske forhold, ikke rettslige.

Enkelte teoretikere mener at slike bestemmelser om objektivt overskudd om faktiske forhold også bør gjelde rettslige forhold.⁹² Begrunnelsen er at prevensjonshensynet er like sterkt gjeldende når gjerningspersonen er i rettsvillfarelse.⁹³ Andre mener at man ikke uten videre kan anvende regler om objektivt overskudd analogisk på rettslige forhold.⁹⁴ Dersom bestemmelsene om objektivt overskudd skal gjelde analogisk på rettslige forhold, innebærer det at en rettsvillfarelse om seksuell lavalder eller en rettsvillfarelse om promillegrensen på 0,2, kan *aldri* føre til frifinnelse. Aktsomhetsnormen i § 57 blir erstattet med et rent objektivt ansvar.

Jeg mener at en analogisk anvendelse til ugunst for gjerningspersonen er uheldig, men også problematisk i forhold til Grunnloven § 96 og EMK art. 7. Siden aktsomhetsnormen i § 57 er så streng, får en analogisk tolkning sannsynligvis ikke særlig utslag i bedømmelsen, men

⁹⁰ Ot.prp.nr.22 (2008-2009) s.453

⁹¹ Slik bestemmelsen ble tolket før Rt. 2005 s. 833.

⁹² Eskeland (2006) s.316

⁹³ Eskeland (2006) s.316

⁹⁴ Andorsen (2005) s.56-57

aktsomhetsnormen åpner i hvert fall for en *mulighet* for frifinnelse. Muligheten er borte der skyldkravet er objektivt.

2.8.5 Der rettsvillfarelsen er «uegentlig»

Der rettsvillfarelsen er uegentlig, blir den behandlet som en faktisk villfarelse og subsumeres under § 42, se pkt. 2.6.1, 2.6.3 og 2.9.

2.9 Er aktsomhetskravet i § 42 annet ledd det samme som i § 57 ved uegentlige rettsvillfarelser?

Spørsmålet i dette punktet er om aktsomhetskravet i § 42 annet ledd er det samme som i § 57 der rettsvillfarelsen er uegentlig. Før jeg drøfter dette spørsmålet vil jeg redegjøre for hvilke skyldkrav som gjelder ved faktiske villfarelser, egentlige rettsvillfarelser og uegentlige rettsvillfarelser. Jeg mener dette er nødvendig for å klargjøre i hvilket tilfelle spørsmålet oppstår.

Der villfarelsen er *faktisk*, og skyldkravet i straffebudet er forsett, kreves det *forsett* i forhold til gjerningsinnholdet i straffebestemmelsen etter § 42 første ledd og § 40. Der gjerningspersonen har vært i faktisk villfarelse, kan han ikke straffes fordi forsettskravet ikke er oppfylt.

Der villfarelsen er *faktisk*, og skyldkravet i straffebudet er vanlig uaktsomhet, kreves det *vanlig uaktsomhet* i forhold til gjerningsinnholdet i straffebestemmelsen, jf. § 42 annet ledd.

Dersom gjerningspersonen er i en *egentlig rettsvillfarelse*, og skyldkravet i forhold til gjerningsinnholdet er *forsett*, er skyldkravet i forhold til ulovligheten den svært strenge uaktsomhetsformen etter § 57.

Dersom gjerningspersonen er i en *egentlig rettsvillfarelse*, og skyldkravet i forhold til gjerningsinnholdet er *uaktsomhet*, er skyldkravet i forhold til ulovligheten den svært strenge uaktsomhetsformen etter § 57.

Hvis gjerningspersonen er i en *uegentlig rettsvillfarelse*, og skyldkravet i forhold til gjerningsinnholdet er *forsett*, er skyldkravet i forhold til den uegentlige rettsvillfarelsen forsett, jf. § 42 første ledd.

Hvis gjerningspersonen er i en *uegentlig rettsvillfarelse*, og skyldkravet i forhold til gjerningsinnholdet er *vanlig uaktsomhet*, er skyldkravet i forhold til den uegentlige rettsvillfarelsen i utgangspunktet vanlig uaktsomhet etter § 42 annet ledd. Det er i disse tilfellene spørsmålet om aktsomhetsnormen i § 42 annet ledd er lik normen i § 57 oppstår, for det er her Høyesterett har kommet med uttalelser som kan så tvil om dette utgangspunktet.

Høyesterett har uttalt at det i slike tilfeller er unødvendig å ta stilling til om villfarelsen skal bedømmes som faktisk eller rettslig, jf. Rt. 1977 s. 391 på side 393. Førstvoterende føyer til at «Spørsmålet blir om den villfarelse som foreligger er unnskyldelig». Uttalelsen tyder på at der rettsvillfarelsen er uegentlig er aktsomhetskravet det samme i §§ 42 og 57. Retten bruker uttrykket «unnskyldelig», som er en henvisning til aktsomhetsnormen i § 57. En naturlig forståelse av utsagnet er at det strenge aktsomhetskravet i § 57 anvendes uansett om rettsvillfarelsen er egentlig eller uegentlig.

Rt. 1971 s. 929 underbygger dette synspunktet der det uttales på side 930 at «...uaktsomheten i det vesentlige må bedømmes på samme måte enten den henføres under § 42 eller under § 57».

Enkelte teoretikere mener uttalelsene innebærer at aktsomhetskravet i § 42 er det samme som i § 57 når rettsvillfarelsen er uegentlig, og at det er liten grunn til at normen skal være ulik i slike grensetilfeller.⁹⁵ Ordbruken i de to avgjørelsene taler for at uttalelsene er ment å være generelle, og ikke spesielt for sakene de gjelder.

Der det er tvil om rettsvillfarelsen er egentlig eller uegentlig, taler rimelighetshensyn for å anvende samme aktsomhetskrav. Dersom man tvinges til å skille mellom tilfeller som i praksis er ganske like, kan det føre til urimelige resultater fordi det er ingen prinsipielle

⁹⁵ Andenæs (2005) s.265

ulikheter mellom de to typene av rettsvillfarelse.⁹⁶ Det kan være tilfeldig om man blir bedømt etter et mildere aktsomhetskrav i § 42 og blir frifunnet, eller et strengere aktsomhetskrav i § 57 og blir dømt.

Andre teoretikere hevder at det ikke er gitt at aktsomhetsnormen er den samme i §§ 42 og 57.⁹⁷ De mener at aktsomhetsnormen i § 42 ikke er like streng som i § 57. Dette innebærer i så fall at en person kan frifinnes dersom villfarelsen bedømmes etter § 42, men kan straffes dersom den bedømmes etter § 57.⁹⁸

Det er heller ikke sikkert at Høyesterett sikter til selve *aktsomhetsnormen* når retten uttaler at det ikke er av betydning om villfarelsen bedømmes som faktisk eller rettslig. Det kan tenkes at retten sikter til momentene i bedømmelsen eller temaet for aktsomhetsbedømmelsen, et synspunkt Andorsen er tilhenger av.⁹⁹

Uttalelsen er ikke omtvistet der det foreligger vanlig uaktsomhet, for i slike tilfeller vil kravet være oppfylt både der rettsvillfarelsen er egentlig og uegentlig. Vanlig uaktsomhet etter § 42 er ikke unnskyldelig etter den strengere normen i § 57. Problemet dukker opp der gjerningspersonen har utvist en lettere grad av uaktsomhet. Rettsvillfarelsen kan da regnes som uaktsom dersom den er egentlig. Dersom Høyesteretts uttalelse i Rt. 1971 s. 929 tolkes slik at normen er lik, betyr det at også en uegentlig rettsvillfarelse er uaktsom der gjerningspersonen har utvist en lettere uaktsomhetsgrad enn vanlig uaktsomhet. Et slikt synspunkt vil imidlertid komme i konflikt med begrunnelsen for uegentlige rettsvillfarelser. Uegentlige rettsvillfarelser blir behandlet som faktiske villfarelser nettopp for å unngå urimelige resultater ved at villfarelsen bedømmes etter den strenge normen i § 57. Hvis man da anvender samme aktsomhetsnorm i vurderingen, er begrunnelsen for å skille mellom uegentlig og egentlig villfarelse borte. Da er vurderingen tilbake i § 57.

Uttalelsen i Rt. 1971 s. 929 om at uaktsomheten i det vesentlige må bedømmes på samme måte behøver ikke å ha vært en generell rettssetning. Uttalelsen kan ha siktet til situasjonen i denne saken. Gjerningspersonen hadde oppført et bygg uten å innhente byggetillatelse fra

⁹⁶ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s.237

⁹⁷ Bratholm (1987) s.260-261, Eskeland (2006) s.317 og Andorsen (2005) s.385 og 388

⁹⁸ Matningsdal (2003) s.517

⁹⁹ Andorsen (2005) s.381

fylkesforsyningsnemnda i henhold til den aktuelle forskriften. Retten uttalte på side 930 at domstolen har lagt til grunn en streng aktsomhetsnorm ved forskrifter av denne art. At saken gjaldt midlertidige rasjoneringsregler kan forklare at aktsomhetsbedømmelsen ble streng fordi normen i relasjon til gjerningsbeskrivelsen var streng, og ikke fordi gjerningsmannens rettsvillfarelse var uegentlig.¹⁰⁰

I tillegg inneholder uttalelsen i Rt. 1971 s. 929 et forbehold. Høyesterett sier at uaktsomheten i det *vesentlige* må bedømmes på samme måte. Hva dette innebærer er ikke lett å fastslå, men det kan bety at aktsomhetsnormen § 42 skal være streng, men ikke like streng som i § 57.¹⁰¹ Det kan også bety at normen i § 42 er relativ, dvs. at den i noen tilfeller er like streng som i § 57, mens i andre tilfeller er den mildere.

Høyesterett uttalte i Rt. 1986 s. 346 at «Dersom forholdet betraktes som en rettsvillfarelse, kan jeg ikke se at den er unnskyldelig. Har deres villfarelse vært av faktisk art, må denne villfarelse betegnes som uaktsom når de ikke nærmere har undersøkt forholdet til grunneierne», se side 347. At retten skiller vurderingene kan tale for at aktsomhetsnormene er ulike.

I beskrivelsen av gjeldende rett i forarbeidene til den nye straffeloven finnes det også en uttalelse som taler for at aktsomhetskravene er ulike. I Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) på side 234 står det «Helt identisk blir uaktsomhetsvurderingen ikke, fordi aktsomhetsvurderingen etter § 57 er særlig streng».

Mange hensyn taler mot å anvende samme aktsomhetsnorm som i § 57 der rettsvillfarelsen er uegentlig. Jeg mener at det er mest nærliggende å tolke utsagnene i Rt 1971 s. 929 og Rt. 1977 s. 391 som uheldige formuleringer som ikke var ment å være generelle rettssetninger. Det vil være svært ulogisk å anvende aktsomhetskravet i § 57 på tilfeller der rettsvillfarelsen er uegentlig og skyldkravet er uaktsomhet, fordi begrunnelsen for å skille mellom de to rettsvillfarelsene blir borte. I tillegg taler den nyere avgjørelsen, Rt. 1986 s. 346, for at vurderingene er ulike. Videre legger jeg vekt på at forarbeidene til den nye straffeloven

¹⁰⁰ Andorsen (2005) s.381

¹⁰¹ Andorsen (2005) s.383

uttrykker at aktsomhetsvurderingen ikke er identisk. Selv om tilstanden har vært uklar tidligere, må forarbeidene ha klargjort dette nå.

2.10 Veien videre - rettsvillfarelse i straffeloven av 20. mai 2005

I straffeloven av 2005 § 26 heter det:

«Den som på handlingstidspunktet på grunn av uvitenhet om rettsregler er ukjent med at handlingen er ulovlig, straffes når uvitenheten er uaktsom»

Selv om ordlyden er endret i forhold til straffeloven § 57, er det ikke meningen at rettsstilstanden skal forandres i stor grad. Det er likevel tre hovedforskjeller ved den nye bestemmelsen.

Den første forskjellen er at § 26 ikke bruker ordet «rettsvillfarelse», men «rettsuvitenhet». Grunnen til denne begrepsendringen er i følge Justis- og politidepartementet at ««Villfarelse » er et gammelmodig uttrykk som ikke gir så klare assosiasjoner som ønskelig».¹⁰² Begrepsbyttet skal signalisere at aktsomhetskravet justeres til en viss grad.¹⁰³

Den andre forskjellen er at skillet mellom egentlig og uegentlig rettsvillfarelse viskes ut. Forslaget ble trukket frem allerede i starten av lovarbeidet, se NOU 1983:57 side 150. Begrunnelsen er å gi det vanskelige og uklare skillet mellom egentlig og uegentlig rettsvillfarelse mindre betydning.¹⁰⁴ I NOU 1992:23 heter det på side 131 at «Istedenfor å søke løsningen i et uklart skille mellom situasjons- og normvillfarelse (eller mellom uegentlig og egentlig rettsvillfarelse), kan retten i tvilstilfeller gå mer rett på sak og vurdere om straff er påkrevet og rimelig».

Anvendelse av samme aktsomhetsnorm ved egentlige og uegentlige rettsvillfarelser vil kunne føre til urimelige resultater. Den nye straffeloven løser dette på to måter. For det første skal det tas hensyn til graden av uegentlig rettsvillfarelse (situasjonsvillfarelse) i

¹⁰² Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s.233

¹⁰³ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s.237

¹⁰⁴ NOU 1992:23 s.131

aktsomhetsvurderingen.¹⁰⁵ Dette innebærer at en uegentlig rettsvillfarelse kan lettere anses aktsom og dermed føre til frifinnelse etter § 26. For det andre kan en uegentlig rettsvillfarelse være en «særlig grunn» for straffutmålingsfracfall etter § 61 første ledd.¹⁰⁶ Straffutmålingsfracfall innebærer at handlingen er straffbar, men det utmåles ingen straff.¹⁰⁷

Den tredje forskjellen fra straffeloven § 57 er at aktsomhetsnormen skal være mildere der myndighetene har skyld i rettsvillfarelsen. I NOU 1983:57 var det foreslått at kravene for frifinnelse på grunn av rettsvillfarelse skulle oppmykes. Dette ble begrunnet i at domstolene anvendte for streng aktsomhetsnorm, og at en oppmyking ville neppe føre til konsekvenser for borgernes lovlydighet.¹⁰⁸ Forslaget ble forkastet i NOU 1992:23 fordi man etter nærmere vurdering kom til at rettspraksis neppe var for streng.¹⁰⁹ Straffelovkomisjonen uttalte at «De strenge kravene praksis stiller for frifinnelse, synes å være velbegrunnede og hensiktsmessige, selv om rimeligheten av enkelte avgjørelser kan diskuteres».¹¹⁰ Komisjonen la derfor stor vekt på effektivitetshensynet. Departementet gikk til slutt inn for en *viss* oppmykning. I Odelstingsproposisjonen foreslo departementet at aktsomhetskravet burde dempes noe i de tilfeller hvor myndighetene ikke har gjort nok for å hindre rettsvillfarelse.¹¹¹ Departementet uttalte at «Det kan særlig gjelde når regelen er unødig uklart utformet, eller hvor det ikke er truffet tiltak for å informere om en regelendring på et tidligere regulert område».¹¹²

Situasjonen er dermed at aktsomhetsnormen generelt skal være like streng som før, men når det gjelder rettsvillfarelse som myndighetene til en viss grad kan klandres for, skal normen være mildere.

¹⁰⁵ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s.237

¹⁰⁶ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s.238

¹⁰⁷ Myhrer (2008) s.123

¹⁰⁸ NOU 1983:57 s.150

¹⁰⁹ NOU 1992:23 s.130

¹¹⁰ NOU 1992:23 s.130

¹¹¹ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s.237

¹¹² Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s.237

3 Momenter i aktsomhetsvurderingen

3.1 Forhold ved gjerningspersonen

3.1.1 Innledning

Utgangspunktet er at aktsomhetsnormen er objektiv; gjerningspersonen har ikke handlet slik en normal og fornuftig person ville ha handlet. Subjektive forhold kan likevel ha innvirkning på aktsomhetsvurderingen, noe som kommer til uttrykk i blant annet straffeloven 2005 § 23 første ledd.

At aktsomhetsnormen i strafferetten inneholder subjektive elementer innebærer at forhold ved gjerningspersonen kan være et moment i aktsomhetsvurderingen.

3.1.2 Å være fremmed på stedet

Å være fremmed et sted kan være fordi man er utlending, men en nordmann kan også være fremmed når han befinner seg på steder i landet der han ikke er kjent med de lokale forskriftene.

Det klare utgangspunktet er at den som er fremmed et sted må i nødvendig utstrekning sette seg inn i reglene til stedet som besøkes.¹¹³

Nedenfor drøfter jeg først spørsmålet om rettsvillfarelse der gjerningspersonen er utlending, og deretter der gjerningspersonen er en nordmann.

¹¹³ Slettan (1997) s.206

3.1.2.1 Utlendinger

Det hender at utlendinger havner i rettsvillfarelse fordi de ikke kjente til den norske rettsregelen. Rettsvillfarelsen gjelder oftest etisk nøytrale bestemmelser, men det finnes også eksempler på villfarelse om bestemmelser som har tett tilknytning til samfunnsmoralen. I praksis er det særlig to rettsområder som utpeker seg i forhold til utlendinger i rettsvillfarelse om norske regler. Dette er trafikkreglene og regler om fiske, som blir drøftet i pkt. 3.1.2.1.1 og 3.1.2.1.2. I tillegg er utlendingers villfarelse om sentrale straffebud også av interesse, se pkt. 3.1.2.1.3.

3.1.2.1.1 Utlendingers villfarelse om trafikkregler

Et eksempel på villfarelse om norske trafikkregler er Rt. 1968 s. 586. Saken gjaldt en svensk statsborger som ble tatt med 1,5 i promille mens han kjørte trailer fra Norge til Sverige. Gjerningspersonen anførte at i Sverige behandler man slike saker mildere enn i Norge, og at han ikke var kjent med de strenge norske reglene. Promillegrensen var likevel den samme i begge landene, men i Sverige var straffereaksjonen mildere. Høyesterett kom til at det ikke var grunnlag for å bedømme den svenske trailersjåføren annerledes enn nordmenn. Retten synes å legge stor vekt på allmennpreventive hensyn, i det flertallet uttaler på side 587 at «Jeg er enig i det som er anført i ankeerklæringen om at det er «nødvendig av generalpreventive hensyn at svenske yrkessjåfører blir bedømt på samme måte som norske motorvognførere»».

Et annet eksempel som gjelder trafikkregler finnes i Rt. 1981 s. 444. En svenske ble av herredsretten dømt for etterfølgende alkoholnyttelse de første seks timer etter å ha vært innblandet i et trafikkuhell, jf. vegtrafikkloven § 22 annet ledd. Høyesterett opphevd herredsrettens dom. Grunnen var at bedømmelsen var for streng fordi i Sverige har man ikke et tilsvarende straffebud om etterfølgende alkoholnyttelse. Høyesterett la vekt på at regelen om etterfølgende alkoholnyttelse er en særnorsk regel, og at den er gitt av bevissikringshensyn. Førstvoterende uttalte på side 445 at momentene i vurderingen var «...hvor lenge vedkommende har oppholdt seg i Norge, om han har vært her ofte, om han har tilknytning til norske forhold og om han er yrkessjåfør».

3.1.2.1.2 Utlendingers villfarelse om fiskeriregler

I rettspraksis finnes det flere eksempler på at utlendinger som fisker i norsk farvann havner i rettsvillfarelse.

Saken i Rt. 1996 s. 624 gjaldt to islandske skipper som blant annet hadde fisket ulovlig innenfor fiskevernsonen ved Svalbard. Fiskerne hevdet at de var i unnskyldelig rettsvillfarelse fordi det var svært uklart for dem hvor den riktige grensen for vernesonen var.

Utgangspunktet er at villfarelser om territorial- og fiskerigrenser reguleres av § 57, jf. Rt. 1960 s. 308.¹¹⁴ Høyesterett uttalte på side 638 at «det er skipsførerens ansvar å ha ajourførte kart ombord. Særlig gjelder dette når man gir seg til å fiske i grenseområdet Smutthullet/ Vernesonen, uten å ha tillatelse til å fiske innenfor Vernesonen». Rettsvillfarelsen var ikke unnskyldelig fordi gjerningspersonen var klar over at han befant seg i grensen til vernesonen. Det var derfor uaktsom å ikke undersøke nærmere om han var innenfor grensen eller ikke. Det ble trolig tillagt betydelig vekt at fiskerne var næringsdrivende. I tillegg utgjør ulovlig fiske en miljøtrussel og myndighetene har få muligheter til å kontrollere alle fiskebåter i norsk farvann, så de kontrollene som foretas blir «stikkprøver» på om reglene overholdes.¹¹⁵

I Rt. 1999 s. 601 var ett av de straffbare forholdene unnlattelse av å føre fangstdagbok. Etter forskriften skulle den islandske fiskebåten ha angitt detaljerte opplysninger om fangsten i fangstdagboken, noe fiskebåten ikke gjorde. Kapteinen påberopte seg unnskyldelig rettsvillfarelse og begrunnet det i at informasjonen han hadde fått fra det islandske fiskeridirektoratet sa ingenting om krav til detaljerte opplysninger om fangsten i dagboken. Etter islandsk lovgivning fantes det heller ikke en slik plikt. Høyesterett kom til at rettsvillfarelsen ikke var unnskyldelig. Dette var for det første begrunnet i at kapteinen var næringsdrivende, noe som tilsa et skjerpet aktsomhetskrav. For det andre fikk effektivitetshensynet stor betydning siden retten uttaler på side 605 at «Dersom man skulle nøye seg med å konstatere at vedkommende kaptein har fulgt den informasjon om norske regler som han hevder å ha fått fra sitt eget lands fiskerimyndigheter, ville dette kunne føre til en uønsket svekkelse av de norske fiskerimyndigheters muligheter for kontroll og håndhevelse av regelverket for fiske i den aktuelle sonen». Når ordlyden i den norske regelen

¹¹⁴ Matningsdal. Kommentar til straffeloven [Rettsdata] note 544

¹¹⁵ Andorsen (2005) s.274

var klar i tillegg, var rimelighetshensynene ikke tilstrekkelig tungtveiende til at rettsvillfarelsen var aktsom.

3.1.2.1.3 Utlendingers villfarelse om sentrale straffebud

Det hender at utlendinger havner i rettsvillfarelse om sentrale straffebestemmelser. En uetisk handlemåte i Norge, kan være vanlig i andre kulturer.

Et eksempel på dette er tygging av planten khat, som er utbredt i noen afrikanske land. I følge narkotikalistene¹¹⁶ er khat et narkotisk stoff, og er forbudt i Norge¹¹⁷. Planten er ikke bare lovlig i flere afrikanske land, men også i Storbritannia og Nederland.¹¹⁸ Dette kan føre til at khatbrukere lett havner i rettsvillfarelse i Norge, men en slik sak har ikke kommet opp for domstolene hittil. Hvorvidt rettsvillfarelsen er unnskyldelig må bero på en helhetsvurdering. Dersom vedkommende kommer rett fra sitt hjemland eller rett fra Storbritannia eller Nederland, og har vært i Norge i bare kort tid, taler rimelighetshensyn for at rettsvillfarelsen er unnskyldelig. På den annen side er narkotikamisbruk noe myndighetene vil forhindre i størst mulig grad, på grunn av faren for liv og helse. Jeg mener løsningen er avhengig av hvor lang tid gjerningspersonen har vært i Norge. Dersom vedkommende blir tatt dagen etter ankomst, er dette neppe uaktsomt. Det vil være vanskeligere å nå fram med en påstand om unnskyldelig rettsvillfarelse dersom personen har vært i landet i noen måneder.

Et annet eksempel er omskjæring av jenter, som er forbudt etter kjønnslemlestelsesloven § 1. Kjønnslemlestelse hos jenter er spesielt utbredt i deler av Afrika. For at utlendinger ikke skal kunne påberope seg unnskyldelig rettsvillfarelse ved slike inngrep, informerer norske myndigheter innvandrere fra land der dette er utbredt at kjønnslemlestelse er forbudt i Norge.¹¹⁹ De må også signere en egenerklæring om at de har mottatt og forstått informasjonen,¹²⁰ for å forhindre rettsvillfarelse. Dersom det ikke fantes egenerklæring ville omskjæring trolig stått annerledes enn bruk av khat i en rettsvillfarelsessammenheng. Handlingens grovhet gjør at prevensjonshensynet bør være svært tungtveiende, og taler for at

¹¹⁶ Forskrift om narkotika m.v.

¹¹⁷ Straffeloven § 162 første ledd, jf. legemiddeloven § 22

¹¹⁸ Tran (2009)

¹¹⁹ Utlendingsdirektoratets rundskriv 2004-050

¹²⁰ Utlendingsdirektoratets rundskriv 2004-050

domstolene bør bedømme omskjæring strengere enn khatbruk. I tillegg er omskjæring i motsetning til bruk av khat ulovlig i resten av Europa.

Når det gjelder utlendingers villfarelse om sentrale straffebud, er to avgjørelser fra Høyesterett verdt å nevne.

Rt. 1979 s. 1016 gjaldt en 20 år gammel pakistaner som hadde hatt samleie med en person under 16 år, jf. straffeloven § 196. Gjerningspersonen påberopte seg blant annet unnskyldelig rettsvillfarelse fordi han ikke hadde kjennskap til det norske forbudet mot å ha samleie med en person under 16 år. Gjerningspersonen kjente til normen mot å ha samleie med mindreårige, men var ukjent med 16 års grensen. I hans kultur var ikke normen tilknyttet alder, men utvikling og modenhet. Høyesterett mente at rettsvillfarelsen var uaktsom fordi personen hadde bodd i Norge i over to år ved handlingstidspunktet, og fordi han hadde gått på norsk skole. Retten uttalte på side 1017 at det «...kunne forventes at han hadde kjennskap til de strafferettslige normer det her er spørsmål om». I denne saken la Høyesterett trolig vekt på at det gjaldt et straffebud som ligger nær kjernestrafferetten. Både prevensjons- og effektivitetshensynet talte for at villfarelsen var uaktsom. Utlendinger kan ikke bevisst la være å sette seg inn i de gjeldende straffebestemmelsene.

I Rt. 1987 s. 1318 hadde en vietnamesisk mann slått og sparket sin samboers datter i oppdragelseshensikt. Gjerningsmannen påberopte seg unnskyldelig rettsvillfarelse fordi i hans kultur gjaldt det andre regler i forholdet mellom foreldre og barn. Høyesterett uttalte først at spørsmålet om unnskyldelig rettsvillfarelse måtte vurderes med utgangspunkt i de handlinger det gjelder. Deretter slår førstvoterende fast på side 1319 at «Selv om domfelte med sin fremmede kulturbakgrunn kan ha hatt dårlig kjennskap til og liten forståelse av norske rettsregler om forholdet mellom barn og deres foresatte, finner jeg at det ikke kan anses unnskyldelig om han har trodd seg berettiget til slike handlinger som han er dømt for. Det dreier seg om en helt uakseptabel handlemåte». Handlingens grovhet og at vedkommende hadde bodd fire år i Norge, gjorde det klart at mannen ikke var i unnskyldelig rettsvillfarelse.

3.1.2.2 Norske borgere

Selv om man er norsk statsborger kan enkelte lokale rettsregler være fremmede. Det er ikke den formelle status som utlending som er avgjørende i aktsomhetsvurderingen, men at man er fremmed på stedet.¹²¹

Et eksempel er Rt. 1969 s. 719. Saken gjaldt en utenbygdsboende som hadde fisket med oter i et fjellvann. Gjerningsmannen visste ikke at fiske med oter i vannet var forbudt ved handlingstidspunktet, og påberopte seg unnskyldelig rettsvillfarelse. Høyesterett kom til at rettsvillfarelsen var unnskyldelig. Grunnen til dette var at på den ene siden av fiskekortet stod det at «Oter- og garnfiske for utenbygdsboende er forbudt», mens på den andre siden sto det et unntak for «oter» i en viss tidsperiode. Tiltalte forstod det slik at det var lov å fiske med oter for utenbygdsboende i denne perioden. I realiteten gjaldt unntaket bare for lokalbefolkningen, selv om det ikke stod på fiskekortet.

3.1.2.3 Oppsummering

I vurderingen om det er aktsomt av en fremmed å være ukjent med norske rettsregler, viser gjennomgangen av rettspraksis at tre momenter er spesielt sentrale.

Det viktigste er arten av det straffbare forholdet, se pkt. 3.2.1. Desto mer sentralt straffebudet er, desto mer skal til for at rettsvillfarelsen er unnskyldelig. Dersom utlendinger utøver straffbare handlinger som ligger nær kjernestrafferetten, som i Rt. 1987 s. 1318, kan man vanskelig høres med at rettsvillfarelsen var unnskyldelig. Drap, voldtekt og tyveri er for eksempel umoralsk uansett hvor man kommer fra i verden.

Det er ikke bare forbud mot drap, voldtekt og lignende som verner liv og helse. De fleste trafikkregler er begrunnet i sikkerhetshensyn, nettopp for å verne liv og helse. Et eksempel på dette er promilleregulene. Tungtveiende sikkerhetshensyn taler for å bedømme rettsvillfarelser strengt når de gjelder trafikkregler som ivaretar trafikksikkerheten. Det er likevel ikke alle trafikkregler som er begrunnet i sikkerhetshensyn, som for eksempel vegtrafikkloven § 22

¹²¹ Andorsen (2005) s.260

annet ledd. Ved utlendingers overtredelse av slike straffebed, stiller man trolig ikke skjerpede krav til gjerningsmannens undersøkelsesplikt, se Rt. 1981 s. 444.

For det andre er det et moment hvor lenge vedkommende har vært i Norge, eller om han har vært i Norge før. Desto lenger tid utlendingen har vært i Norge, desto større krav stilles det til vedkommendes lovkunnskap. Det er også av betydning om han har gått på skole eller har hatt jobb i Norge, fordi da integreres man vanligvis mer i samfunnet. Dersom personen er turist kan det være av betydning om han har vært i Norge tidligere, se for eksempel Rt. 1981 s. 444 på side 445.

Det tredje momentet er om gjerningspersonen brøt loven i forbindelse med næringsvirksomhet. Det stilles for eksempel strengere krav til at den som kjører trailer kan norske trafikkregler, enn en bilferieturist. Avgjørelsene i Rt. 1968 s. 586 og Rt. 1981 s. 444 viser at der en næringsdrivende brøt loven, ble han ikke behandlet annerledes enn en nordmann, mens den svenske turisten ble behandlet mildere enn en nordmann.

3.1.3 Alder

Alder kan være et moment i aktsomhetsvurderingen.

Saken i Rt. 1978 s. 569 gjaldt en 19 år gammel gutt som hadde hentet bukser på en fabrikk i Sverige. Henting var foretatt etter ordre fra hans næringsdrivende far. Faren hadde gitt ham uriktig informasjon om at buksene skulle tollklareres i Moss, og ikke på grensen. Gutten gjorde som faren sa, men ble stoppet. I byretten ble gutten frifunnet fordi han var svært ung, var skoleelev, hadde aldri vært ute i arbeidslivet før og handlet etter farens ordre. Høyesterett kom til at rettsvillfarelsen var uaktsom. Flertallet uttalte på side 570 at selv om det forelå flere formildende omstendigheter (herunder tiltalte unge alder), dreide det seg om «...særdeles enkle og lettfattelige regler rettet mot enhver som passerer grensen med tollpliktige varer». Effektivitetsprinsippet veide dermed tyngre enn de formildende omstendighetene.

Mindretallet la derimot større vekt på alderen, og uttalte på side 570 at det ikke kunne forventes at en 19 åring i hans situasjon selv skulle vurdere reglene når han hadde fått informasjon fra faren.

Faktum i Rt. 1995 s. 1277 var nesten identisk med saken i Rt. 1978 s. 569, men her dreide det seg om innførsel av tannlegeutstyr. Høyesterett kom i likhet med avgjørelsen i Rt. 1978 s. 569 til at rettsvillfarelsen var ikke unnskyldelig. Retten foretok en avveining mellom effektivitetshensynet og de spesielle omstendighetene i saken, som gjerningspersonens unge alder, at hun ikke hadde erfaring med innførsel, og at hun handlet etter ordre. Høyesterett la størst vekt på effektivitetshensynet og uttalte på side 1278 at «Skal bestemmelsen nå sitt formål, er det nødvendig å praktisere aktsomhetskravet strengt...», og viste til Rt. 1978 s. 569.

Avgjørelsene fra Høyesterett viser at alder kan være et moment i aktsomhetsvurderingen, men momentet er trolig ikke tilstrekkelig for frifinnelse i seg selv.

3.1.4 Manglende modenhet

Med manglende modenhet mener jeg at gjerningspersonen er dårlig utrustet mentalt, uten at dette innebærer at han er psykotisk eller psykisk utviklingshemmet i høy grad, jf. straffeloven § 44.

Rimelighetshensyn taler mot å stille det samme strenge aktsomhetskravet ovenfor dårlig utrustede personer som stilles til vanlige personer.

I Rt. 1926 s. 948 ble en mann frifunnet for tiltale etter jernbaneloven av 1854 for å ha gått på jernbanelinjen ved flere anledninger. Å gå på jernbanelinjen var den korteste og letteste veien for mannen på vei til jobb. Selv om det var satt opp forbudsskilt langs linjen, kom Høyesterett til at mannen var i unnskyldelig rettsvillfarelse og la stor vekt på tiltaltes «...fysiske og aandelige habitus». Retten la videre til at «...tiltalte er en mand der har vanskelig for at høre og i det hele gir indtryk av at følge litet med». Gjerningsmannens manglende modenhet var et avgjørende moment i aktsomhetsvurderingen.

3.1.5 Utdannelse

En høy utdanning kan tilsi at kravet til aktsomhet skjerpes innenfor det fagområdet utdannelsen er knyttet til. Det er derimot vanskeligere å forestille seg at noen bedømmes mildere på grunn av lav utdanning.

I Rt. 1979 s. 411 hadde daglig leder i et firma unnlatt å betale merverdiavgift, investeringsavgift, samt unnlatt å foreta skattetrekk ved lønnsutbetaling. Mannen påberopte seg unnskyldelig rettsvillfarelse fordi han trodde at skattefogden og kemneren hadde gitt ham utsettelse. Etter at retten hadde fastslått at det dreide seg om en rettsvillfarelse, kom flertallet til at villfarelsen ikke var unnskyldelig. I vurderingen ble det lagt stor vekt på at gjerningspersonen var velutdannet, hadde lang erfaring i behandlingen av merverdiavgiftssaker og han må ha hatt god innsikt i regelverket.

Dersom det gjelder et område som krever særlige kvalifikasjoner, tillegges lav utdanning i utgangspunktet ikke vekt i aktsomhetsvurderingen¹²², noe Rt. 1978 s. 841 er et eksempel på. Gjerningsmannen hadde kjørt bil uten å ha sertifikat og ble innblandet i en trafikkulykke. Tiltalen gikk ut på å ha forlatt stedet uten å oppgi navn og adresse, og for å ha overtrådt forbudet mot etterfølgende alkoholnyttelse. Rettsvillfarelsen var ikke unnskyldelig, og retten uttalte på side 842 at «Selv om det er opplyst at domfelte ikke har noen utdanning og ikke kan lese og skrive, pliktet han, når han først kjører bil, å gjøre seg kjent med de trafikkregler han har overtrådt».

¹²² Matningsdal. Kommentar til straffeloven [Rettsdata] note 545

3.2 Forhold ved rettsregelen

3.2.1 Hvilken type straffebestemmelse som er overtrådt

Spørsmålet om rettsvillfarelsen er unnskyldelig vil kunne avhenge av straffebudet tiltalen gjelder, jf. Rt. 1955 s. 1209 på side 1210.

Desto grovere handlingen er, desto større krav stilles det til gjerningsmannens undersøkelser. Dersom handlingen krenker sentrale straffebud, for eksempel voldshandlinger, vil en rettsvillfarelse svært sjelden bli ansett som aktsom.¹²³ Sterke preventive hensyn taler mot at en slik rettsvillfarelse er unnskyldelig. Hensynet til rettssikkerheten til eventuelle fornærmede taler også for at terskelen for aktsomhet er svært høy.

Dersom bestemmelsen som er krenket er etisk nøytral, er det ikke gitt at det stilles mindre krav til aktsomheten av den grunn. Det er ved etisk nøytrale regler at spørsmålet om rettsvillfarelse oftest oppstår, og effektivitetshensynet kommer inn med full tyngde her.

Det kan også være forskjell på om det krenkede straffebudet verner private eller offentlige interesser. Hvis gjerningspersonen krenker en offentligrettslig regulering som det er viktig å overholde, skal det trolig mer til for at rettsvillfarelsen anses unnskyldelig.¹²⁴

3.2.2 Ny lovregel

At regelen er ny kan være et moment i aktsomhetsvurderingen. Forutsetningen er at den nye bestemmelsen forbyr en handling som tidligere har vært tillatt, slik at villfarelsen gjelder «handlingens rettsstridige beskaffenhet», se Rt. 1924 s. 702 på side 703.

¹²³ Eskeland (2006) s.318

¹²⁴ Eskeland (2006) s.318

I motsetning til pkt. 3.2.5 om mangelfull bekjentgjøring, er tilfellet her at regelen er tilstrekkelig bekjentgjort i form av formell kunngjøring og informasjon om regelen, men gjerningsmannen kjenner ikke til bestemmelsen fordi den er ny. Det er likevel en sammenheng mellom dette punktet og punktet om mangelfull bekjentgjøring på grunn av utilstrekkelig informasjon, fordi reglene som er mangelfullt bekjentgjort er ofte nye.

I Rt. 1939 s. 430 hadde gjerningsmannen kjørt med hest i påvirket tilstand, som var ulovlig etter de dagjeldende trafikkreglene. Vedkommende påberopte seg unnskyldelig rettsvillfarelse, og ble frikjent i herredsretten fordi regelen trådte i kraft bare litt over fire måneder før gjerningstidspunktet. Høyesterett opphevd dommen og kom til at rettsvillfarelsen var uaktsom. Hovedgrunnen var at de tidligere trafikkreglene fra 1926 inneholdt et forbud mot å kjøre og ri i beruset tilstand.

I kjennelsen inntatt i Rt. 1938 s. 495 kom retten til at mennene som hadde overtrådt forbudet mot drikking av medbrakt alkohol i et forsamlingslokale, ikke var i unnskyldelig rettsvillfarelse. At loven ikke var ny var avgjørende i vurderingen, sammen med effektivitetshensynet. Førstvoterende uttalte på side 495 at det ikke kunne være «...unnskyldelig å være uvitende om et straffebed av denne art, iallfall når vedkommende lov som her er 3 år gammel».

Jeg antar at det kun i unntakstilfeller vil bli snakk om å anse en rettsvillfarelse som unnskyldelig når det eneste momentet som taler for aktsomhet er at regel er ny. Effektivitetshensynet taler for at folk må følge med på lovgivningen til enhver tid. Dette gjelder spesielt dersom man driver en næring eller et yrke som er i rask utvikling. At regelen er ny vil ofte kunne være ett av flere momenter i aktsomhetsvurderingen. Desto nyere regelen er, desto mer betydning vil momentet kunne få i aktsomhetsvurderingen.

3.2.3 Manglende håndhevelse

Det hender at politiet ikke reagerer på lovbrudd. Grunnen kan være at straffebestemmelsen er gammel og ikke blir håndhevet lenger, eller at politiets ressurser er begrensede. I aktsomhetsvurderingen er manglende håndhevelse bare et moment der håndhevelsen har ført til at gjerningspersonen tror han har handlet lovlig.¹²⁵

At straffebestemmelsen er gammel og «sovende» kan føre til uvitenhet om regelen. Et eksempel er forbudet mot tiggging som var lovfestet i løsgjengerloven, og som ble opphevet i lov av 21. desember 2005 nr. 131. Før regelen ble opphevet var tiggerforbudet sjelden brukt.¹²⁶ På grunn av dette var det trolig mange som ikke kjente til forbudet, eller de trodde at forbudet allerede var opphevet.

I Rt. 1953 s. 827 ble en gårdbruker tiltalt for overtredelse av «handyrloven» av 1919 sitt forbud mot å ha voksne værsauer på beite sammen med de andre sauene. Høyesterett innledet med å fastslå at det «...skal det meget til for å godta en rettsvillfarelse av denne art som unnskyldelig», men kom likevel til at rettsvillfarelsen var unnskyldelig. Begrunnelsen var at ordningen var falt helt bort i praksis og at loven var oversett.

Hvilken vekt det har i aktsomhetsvurderingen at straffebestemmelsen er gammel og «sovende», er sannsynligvis avhengig av tiden den ikke har vært håndhevet. Jo lenger tid bestemmelsen har vært sovende, desto større vekt bør dette ha i aktsomhetsvurderingen.

Politets ressursknapphet kan også føre til at gjerningspersonen havner i rettsvillfarelse. Det klare utgangspunkt er at en ulovlig handling ikke blir lovlig selv om politiet har unnlatt å gripe inn, se byrettens dom inntatt i Rt. 1981 s. 248 på side 250. Politiet har ikke kapasitet til å påtale alle straffbare overtredelser. Det er likevel sjelden at politiet systematisk unnlater å reagere på visse lovbrudd, slik at rettsvillfarelse på grunn av manglende håndhevelse kan tenkes. I rettspraksis er det rettsvillfarelse om etisk nøytrale bestemmelser på grunn av manglende håndhevelse, som går igjen.

¹²⁵ Andorsen (2005) s.162

¹²⁶ Ot.prp.nr.113 (2004-2005) s.17

Det finnes flere eksempler på rettsvillfarelse om parkeringsforbud på grunn av manglende håndhevelse. De faktiske forholdene i Rt. 1962 s. 1014 og i Rt. 1966 s. 1399, er nesten identiske. I begge avgjørelsene hadde gjerningspersonen stått ulovlig parkert, og i begge sakene ble byrettens frifinnende dommer opphevet. Gjerningspersonene visste at parkering var forbudt, men trodde at politiet hadde godtatt parkeringspraksisen, og de hevdet at politiet ikke hadde grepet inn på flere år. I Rt. 1966 s. 1399 mente Høyesterett at det var ikke snakk om rettsvillfarelse i det hele tatt, og langt mindre en unnskyldelig rettsvillfarelse.

Begrunnelsen var at politiet hadde fortsatt å håndheve parkeringsreglene i området.

Gjerningspersonen hadde da ikke vært i villfarelse om handlingens rettsstridige beskaffenhet. I Rt. 1962 s. 1014 ble det lagt vekt på at unnlatt håndhevelse i tre år var utilstrekkelig til å begrunne aktsom god tro og at «Det antas å burde være åpenbart for alle at politiet - og særlig i Oslo - ikke kan make å gripe inn mot all ulovlig parkering», se side 1015.

Rt. 1981 s. 248 er et eksempel på at unnlatt håndhevelse har ført til frifinnelse. De ansatte ved en fabrikk hadde i nesten 30 år parkert bilene sine på fortauet utenfor fabrikk. Politiet hadde aldri reagert på forholdet tidligere. Tiltalte fikk et forelegg for feilparkering, som han ikke vedtok. Saken kom til slutt til Høyesterett, som frifant på grunn av rettsvillfarelse. Høyesterett mente at byrettens frifinnende dom var korrekt, og viste til aktsomhetsvurderingen i denne. Byretten hadde lagt vekt på at parkeringen hadde forekommet i opptil 30 år, og at politiet gjentatte ganger hadde vært på befarings i gaten der bilene var parkert, uten å bemerke parkeringen. Det kan også ha vært av betydning at det gjaldt et industriområde og ikke en sterkt trafikkert gate, selv om det ikke nevnes uttrykkelig. Samlet sett anså byretten at dette var «...egnet til å gi de ansatte ved A/S Luna den oppfatning at politiet aksepterte at de parkerte som de gjorde, at det forelå en slags stilltiende dispensasjon for parkeringen og den kjøring over fortauet som parkeringen nødvendigvis måtte medføre», se side 250.

Et eksempel som gjelder en etisk unøytral straffebestemmelse er Rt. 1968 s. 332, der det var gjerningspersonenes overordnede som hadde unnlatt håndhevelse. Flere flyskoleelever i luftforsvaret ble tiltalt for legemsfornærmelse etter å ha bundet fast en medelev til en stol og tatt ham med til fellesdusjen der han ble satt under kaldt vann i flere minutter. Elevene påberopte seg unnskyldelig rettsvillfarelse fordi handlingen var en del av innvielsen nye elever måtte gjennom, og det var lange tradisjoner for dette. Flertallet på tre kom til at

rettsvillfarelsen var uaktsom. De tiltalte burde ha skjønnt at handlemåten var ulovlig, selv om den var akseptert av overordnede. Et vesentlig moment var at ledelsen i Forsvaret hadde uttalt at slik oppførsel var ikke tillatt. Mindretallet på to la vekt på at befalet hadde godtatt eller sett gjennom fingrene for handlingene, og at handlemåten var tradisjon.

Reelle hensyn taler for at jo lenger tid unnlatsen har pågått, desto større betydning må dette ha i aktsomhetsvurderingen. Det er også av betydning om det er mange som overtrer forbudet fordi de tror det er lov eller at det er gitt dispensasjon på grunn av unnlatt håndhevelse. I alle sakene ovenfor var det flere personer som hadde overtrådt reglene. Det er vanskeligere å tenke seg at rettsvillfarelsen er aktsom dersom det bare var tiltalte som hadde handlet ulovlig.

I parkeringssakene var bilistene klar over at politiet hadde lagt merke til hvor de stod parkert, og at det likevel ikke ble reagert på. Det må derfor ha vært en stilltiende kommunikasjon mellom lovovertrederen og håndhevelsesmyndigheten.¹²⁷

Når det gjelder overtredelser av etisk unøytrale straffebud, prioriterer politiet slike overtredelser, og det vil derfor sjeldnere bli snakk om rettsuvidenhet på grunn av manglende håndhevelse. I tillegg står prevensjonshensynet og hensynet til eventuelle fornærmede sterkere i slike saker.

Om det er politiet eller andre som unnlater håndhevelse, som i Rt. 1968 s. 332, bør ha betydning i aktsomhetsvurderingen. Det er større grunn til å oppfatte politiets unnlattelse av å håndheve som en tillatelse til handlingen.

¹²⁷ Rt. 1981 s. 248 på side 250, Andorsen (2005) s.170

3.2.4 Tvil om regelens innhold

3.2.4.1 Uklar ordlyd

Det hender at gjerningspersonen kjenner til rettsregelen, men tolker denne feil slik at han handler i strid med regelen. At en rettsregel er uklar og gir rom for tolkningstvil, er et moment i aktsomhetsvurderingen.

EMK art. 7 stiller etter EMD praksis krav om at hjemmelen for å straffe må være klar og tilgjengelig.¹²⁸ Dette innebærer at man ved å se på ordlyden og/eller domstolenes praksis av regelen, skal kunne vite hvilke handlinger som er lovlige og ulovlige. EMK art. 7 oppstiller dermed et presisjonskrav.

Grunnloven § 96 er ikke tolket like strengt, men den setter en «...grense for hvor langt noen kan straffedømmes på grunnlag av effektivitets- eller formålsbestemte tolkinger», jf. Rt. 2002 s. 1069 på side 1075.

I Rt. 2002 s. 1069 kom Høyesterett til at grunneierens rettsvillfarelse om fredningsbestemmelsene i et naturreservat var uaktsom. Grunneieren trodde at han kunne hogge trær i reservatet. Flertallet kom til at den aktuelle forskriften ikke kunne forstås slik at grunneieren kunne skjøtte naturreservatet. Denne oppgaven var tillagt naturvernmyndighetene. Rettsvillfarelsen var uaktsom fordi grunneieren burde ha kontaktet miljøvernmyndighetene før han iverksatte tiltak i reservatet. Mindretallet mente at det etter en naturlig språklig forståelse av forskriftens ordlyd, var nærliggende å forstå den slik at grunneieren kunne utføre skjøtselstiltak, og hensynet til forutberegnelighet talte for frifinnelse på grunn av EMK art. 7. Denne avgjørelsen viser at Høyesterett anvender et svært strengt aktsomhetskrav selv der ordlyden taler for den tolkingen gjerningspersonen baserte seg på. Effektivitetshensynet og miljøhensynet må ha spilt en vesentlig rolle i vurderingen.

¹²⁸ Se for eksempel Kokkinakis v. Hellas avsnitt 52 og S.W v. The United Kingdom avsnitt 35-36

I Rt. 1991 s. 1261 forkastet en enstemmig Høyesterett anken over herredsrettens frifinnelse av en tysk tråleskipper på grunn av unnskyldelig rettsvillfarelse. Den straffbare overtredelsen bestod i å ha unnlatt å føre fangsdagbok og for å ha unnlatt å føre fortløpende i fangsdagboken etter hvert hal (kast). Den utenlandske fiskeren visste ikke at man etter de norske regler skulle gjøre dette, fordi det var tilstrekkelig å ajourføre fangstdagboken ved slutten av døgnet etter EF-reglene. I aktsomhetsvurderingen la retten vekt på at det ikke fremgikk av ordlyden at hvert enkelt hal måtte føres inn. Selv om det gjaldt næringsvirksomhet, kom Høyesterett til at skipperen ikke kunne bebreides siden den norske regelen var svært uklar. Selv om kontrollhensynet talte mot aktsomhet, ble rimelighetshensynet tillagt større vekt. Domstolen la videre vekt på at regelen om dagbokføring for norske fiskere var langt mer presis enn regelen for utlendinger. Retten kom derfor med en oppfordring til lovgiver i et obiter dictum på side 1264 til å «...foreta en tilsvarende presisering for utlendingers fiske, idet jeg understreker behovet for et mest mulig klart og entydig regelverk».

Saken i Rt. 1984 s. 1016 gjaldt en videofilmforhandler som hadde leid ut en film med et «utuktig innhold». Forhandleren kjente til forbudet mot utleie av utuktige filmer i den nå opphevede straffeloven § 211, men mente at filmen ikke var utuktig. Høyesterett uttalte at selv om begrepet «utuktig» var uklart, vil det bare i særegne tilfeller bli tale om å godta som unnskyldelig en villfarelse om hvor langt straffebudet rekker. Videre var filmen langt over grensen for det utuktige. At gjerningspersonen var næringsdrivende og hensynet til effektiv rettshåndhevelse talte mot unnskyldelig rettsvillfarelse. Videre uttalte førstvoterende på side 1019 at «Når det gjelder utleie av filmer som den foreliggende, ser jeg heller ikke noen vesentlige betenkeligheter ved at den som må vite at han beveger seg på kanten av det straffbare, gjør det på egen risiko».

Hensynet til forutberegnelighet og rimelighet taler for at rettsvillfarelser på grunn av uklar ordlyd er unnskyldelige. Videre kan det være i strid med EMK art. 7 å straffe etter en uklar bestemmelse. Dersom man kommer til at strafferegelen bare så vidt tilfredsstillende kravene i artikkel 7, bør dette etter min mening få betydning for aktsomhetsvurderingen i § 57. Det bør også være av betydning om gjerningsmannen måtte handle raskt eller om han kunne latt være å handle. Der gjerningsmannen har vært under tidspress og må ha handlet raskt, bør rettsvillfarelsen lettere anses unnskyldelig.

Avgjørelsene viser at der ordlyden i bestemmelsen er uklar, stilles det likevel meget høye krav til aktsomheten. En uklar regel gir gjerningspersonen en oppfordring til å undersøke forholdene nærmere.

3.2.4.2 Dissens i Høyesterett om handlingens rettsstridighet

Der loven er uklar er det ofte uenighet blant dommerne i Høyesterett om gjerningspersonen har overtrådt loven eller ikke. Gjerningspersonen har forstått loven på én måte, og har handlet i samsvar med denne.

Dersom saken kommer til retten og flertallet konkluderer med at personen har handlet rettsstridig, har han objektivt overtrådt straffebestemmelsen. Dersom mindretallet er enig i gjerningsmannens lovforståelse, blir det spørsmål om dette kan ha betydning for om vedkommende har vært i unnskyldelig rettsvillfarelse. Begrunnelsen er at det ikke var uaktsomt av ham å forstå loven på samme måte som mindretallet i domstolen. Forutsetningen for å bruke dette som et moment i aktsomhetsvurderingen er at uenigheten i domstolen gjelder handlingens rettsstridighet.

Høyesterett har ikke sagt uttrykkelig at uenighet om ulovligheten er et moment i aktsomhetsvurderingen. Et eksempel fra praksis er likevel Rt. 1950 s. 625, der flertallet kom til at gjerningspersonen handlemåte var ulovlig, men frifant på grunn av unnskyldelig rettsvillfarelse. Mindretallet mente at handlingen ikke var i strid med loven. I aktsomhetsvurderingen ble det uttalt at «... det er for meg her helt avgjørende at jeg selv har funnet spørsmålet om den rettsstridige beskaffenhet av hans handlinger overmåte tvilsomt». I teorien mener enkelte at uenighet om ulovligheten bør vektlegges i aktsomhetsvurderingen.¹²⁹

Der det gjelder overtredelse av etisk nøytrale normer, får momentet om uenighet størst betydning. Dersom gjerningspersonen fremmer for eksempel sterke rasistiske ytringer og mener at disse faller inn under ytringsfriheten i Grunnloven § 100, og ikke rammes av straffeloven § 135a, er det vanskeligere å si at rettsvillfarelsen er unnskyldelig.¹³⁰ Et eksempel er Rt. 1997 s. 1821 som gjaldt grensen mellom Grunnloven § 100 og straffeloven § 135a. Om

¹²⁹ Andorsen (2005) s.187-188

¹³⁰ Andorsen (2005) s.186

gjerningspersonen var i unnskyldelig rettsvillfarelse ble ikke drøftet, selv om det var dissens om ytringene var ulovlige. Enkelte i teorien mener denne avgjørelsen viser at der gjerningspersonen balanserer på kanten av det straffbare, handler han på egen risiko¹³¹, og dette medfører at rettsvillfarelsen ikke er unnskyldelig selv om det er uenighet om handlingens lovlighet.¹³²

I Rt. 2002 s. 1069, se pkt. 3.2.4.1, fikk uenighet om ulovligheten ingen betydning i aktsomhetsvurderingen. Overtredelsen gjaldt en etisk nøytral bestemmelse, og retten la stor vekt på gjerningspersonens manglende undersøkelser. Jeg mener at denne avgjørelsen er et eksempel på at domstolene nærmer seg et objektivt krav når det gjelder lovligheten. Det er svært strengt å forvente at vanlige borgere skal forstå en bestemmelse på riktig måte, når selv dommerne er uenig i lovforståelsen.

Praksis viser at uenighet om rettsstriden kan ha betydning i aktsomhetsvurderingen, men ikke alltid. Det kan være betenkelig å legge vekt på at personen er aktsom fordi hans lovforståelse samsvarer med mindretallet, når det er flertallets rettsoppfatning som blir gjeldende. Dissensmomentet bør trolig vektlegges bare der det gjelder en etisk nøytral bestemmelse.

3.2.5 Mangelfull bekjentgjøring

Med mangelfull bekjentgjøring mener jeg at kunngjøring av loven er *utelatt* eller at kunngjøring har skjedd, men informasjonen om rettsregelen har vært *utilstrekkelig*.

Det klare utgangspunkt er at borgerne plikter å gjøre seg kjent med rettsreglene som gjelder til enhver tid. Hensynet til rettssikkerhet taler for at reglene må være lett tilgjengelige. Hemmelige straffebestemmelser er et alvorlig brudd på sentrale rettssikkerhetskrav i et demokratisk samfunn.¹³³

At myndighetene ikke har formelt kunngjort regelen kan være et moment i aktsomhetsvurderingen. Nye norske lover kunngjøres ved å publiseres i Norsk Lovtidend, jf.

¹³¹ Rt. 1984 s. 1016 på s. 1019

¹³² Se Eskeland (2006) s.322

¹³³ Andorsen (2005) s.147

lov om Norsk Lovtidend mv. § 1 første ledd bokstav b. Dette skjer nå elektronisk, alle nye lover og bestemmelser finnes på nettsiden www.lovdato.no.

Om myndighetene har foretatt tiltak for å informere om reglene etter formell kunngjøring, er også av betydning i aktsomhetsvurderingen. At reglene har vært tilgjengelige i for eksempel håndbøker, veiledningsskriv og aviser, er av interesse.

Avgjørelsen i Rt. 2004 s. 357 inneholder prinsipielle uttalelser om kunngjøring. Høyesterett kom til at Grunnloven ikke inneholder noe krav om kunngjøring av en bestemmelse for at noen skal kunne straffes etter denne, se avsnitt 13. EMK art. 7 inneholder imidlertid et krav om kunngjøring, jf. avsnitt 17. Siden EMK gjelder som norsk lov, jf. menneskerettsloven § 2 nr. 1, er dette utgangspunktet i norsk rett. Kravet til kunngjøring kan bare tilfredsstilles ved å kunngjøre i Norsk Lovtidend, kunngjøring gjennom en offentlig lovgivningsprosess er ikke tilstrekkelig, jf. avsnitt 18. Utgangspunktet er derfor at nye og strengere straffebestemmelser kan ikke anvendes ovenfor enkeltpersoner før regelen er kunngjort. Unntaket er dersom vedkommende på annen måte kjente til eller burde ha kjent til straffebestemmelsen, jf. Rt. 2004 s. 357 avsnitt 16.

Høyesterett har før denne avgjørelsen vært lite tilbakeholden med å straffe selv om kunngjøring var utelatt. Eksempel på dette er Rt. 1937 s. 42 og Rt. 1955 s. 1209, der det i sistnevnte avgjørelse slås fast på side 1210-1211 at unnlattelse av å kunngjøre vil ikke uten videre føre til at rettsvillfarelsen er unnskyldelig. Unnlatt kunngjøring har derfor bare vært ett av flere momenter i helhetsvurderingen.

Handlinger som er foretatt etter vedtakelse, men før kunngjøring i Norsk Lovtidend, kan etter Rt. 2004 s. 357 ikke straffes etter den nye og strengere bestemmelsen. Handlingen er dermed ikke i strid med det nye straffesanksjonerte påbudet eller forbudet, som er ett av straffbarhetsvilkårene. Da dukker heller ikke spørsmålet om rettsvillfarelse opp.

Konsekvensen av Rt. 2004 s. 357 er at det bare er der lovregelen *er formelt kunngjort* i Norsk Lovtidend, men det *ikke er gjort nok* for at borgerne har fått faktisk kjennskap til regelen, at spørsmålet om rettsvillfarelse blir aktuelt.

Eksempler fra rettspraksis kan vise hvilken rolle mangelfull informasjon har i aktsomhetsvurderingen. Felles for avgjørelsene er at det gjelder områder som ikke var lovregulert tidligere.

I Rt. 1968 s. 1311 kom Høyesterett til at rettsvillfarelsen gjerningspersonen befant seg i, var unnskyldelig, selv om regelen var kunngjort. Vedkommende var tiltalt for ikke å ha fulgt forskriftene som gjaldt sikringstiltak mot brann i fiskebåt. Spørsmålet var om det var uaktsomt å ikke være oppdatert på de gjeldende reglene. Selv om gjerningsmannen var fisker, som tilsier en skjerpet undersøkelsesplikt, og det gjaldt sikkerhetstiltak, var rettsvillfarelsen unnskyldelig fordi bekjentgjøringen av sikkerhetstiltakene var utilstrekkelig. Kjennelsen inneholder en interessant avveining av momentene, siden både effektivitetshensynet, sikkerhetshensynet og at vedkommende var næringsdrivende taler mot aktsomhet. Høyesterett la i stedet svært stor vekt på at forskriftene innebar helt nye plikter til å foreta betydelige arbeider på fiskebåtene, et område som tidligere var uregulert, og at det var gjort lite fra myndighetenes side for å opplyse om de nye reglene. Rimelighets- og rettssikkerhetshensynet var derfor avgjørende i saken.

Saken i Rt. 1991 s. 732 gjaldt en fisker som blant annet hadde unnlatt å føre fangstdagbok, som han var påbudt til etter forskriften av 10. oktober 1989 nr. 1094. Forskriften var én måned gammel da han unnlot dagbokføring. Høyesterett opphevet herredsrettens domfellende avgjørelse på dette punktet fordi det var usikkert om fiskeren var kjent med de nye reglene. Retten la vekt på at det gjaldt ny lovgivning på et område som tidligere var uregulert og det var ikke opplyst om det var gjort noe for å informere fiskerne om den nye regelen. At vedkommende var næringsdrivende, undersøkelsesplikten og effektivitetsprinsippet måtte i dette tilfellet vike for hensynet til rettssikkerhet. Det var uklart om fiskeren hadde hatt en reell mulighet til å gjøre seg kjent med fangstdagbokregelen.

Gjerningspersonen i RG 2002 s. 943 ble også frifunnet på grunn av unnskyldelig rettsvillfarelse. Saken gjaldt overtredelse av en bestemmelse i en forskrift om kjøre- og hviletid og bruk av fartsskriver m.m. ved innenlandstransport innen EØS-området. Etter forskriften pliktet gjerningspersonen å montere fartsmåler i bilen sin, et påbud han ikke kjente til. Lagmannsretten la i vurderingen vekt på at det ikke fantes tilgjengelig informasjon om reglene, og at myndighetene burde sørge for dette. Videre var ikke tiltalte næringsdrivende i

transportbransjen og det var heller ingen andre omstendigheter som tilsa at han burde ha undersøkt regelverket nærmere. Da vedkommende kjøpte bilen var det ikke montert fartsmåler, og bilforhandleren nevnte heller ikke at dette krevdes. I vegvesenets informasjonsbok fra året etter, stod det heller ingenting om reglene for fartsmåler ved denne biltypen. I tillegg var reglene svært uklare og preget av krysshenvisninger.

I krisetider, for eksempel under krigen, har Høyesterett vært svært tilbakeholden med å vektlegge manglende kunngjøring i aktsomhetsvurderingen, se Rt. 1940 s. 514 og Rt. 1945 s. 13. I slike tilfeller har hensynet til en effektiv håndhevelse vært særlig tungtveiende.

Der lovregelen har vært formelt kunngjort, men bekjentgjøringen har vært utilstrekkelig, har hatt ganske stor vekt i aktsomhetsvurderingen. Domstolene har foretatt en avveining mellom rimelighets- og rettssikkerhetshensynet mot effektivitetshensynet. I de tre avgjørelsene ovenfor har effektivitetshensynet måtte vike.

Straffeloven av 2005 skal i følge forarbeidene anvende en mildere norm der myndighetene ikke har gjort nok for å hindre rettsvillfarelse.¹³⁴ Dette innebærer at der myndighetene ikke har gjort nok for å informere om nye regler, skal aktsomhetskravet dempes.¹³⁵

¹³⁴ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s.237

¹³⁵ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s.237

3.3 Handlingsomstendigheter

3.3.1 Gjerningspersonens undersøkelser

3.3.1.1 Innledning

Det forventes at borgere undersøker rettstilstanden før de handler. Der gjerningspersonen har handlet uten å undersøke lovligheten av handlingen, vil dette lett være uaktsomt.

Undersøkelsene kan bestå i at gjerningspersonen selv leser lovteksten, forskrifter, søker i informasjonsbaser osv., noe som drøftes i pkt. 3.3.1.2. Mange har likevel ikke mulighet til å undersøke kompliserte regelverk på egenhånd, så det mest praktiske er å spørre andre om rettstilstanden. Der gjerningspersonen har fått informasjon fra andre, oppstår det særlige spørsmål om motstridende og uriktig informasjon. Dette drøftes i pkt. 3.3.1.3 der jeg skiller mellom informasjon gitt av det offentlige og informasjon gitt av private.

Borgernes undersøkelsesplikt bør veies opp mot myndighetenes informasjonsplikt.

Myndighetene bør informere om rettsreglene borgerne må forholde seg til.

Gjerningspersonens undersøkelser har derfor en sammenheng med pkt. 3.2.5 om mangelfull bekjentgjøring. Gjerningspersonens undersøkelser har også en sammenheng med pkt. 3.2.4.1 om uklare regler, fordi en uklar ordlyd gir en oppfordring til å foreta nærmere undersøkelser.

3.3.1.2 Egne undersøkelser

I Rt. 2002 s. 1069, se pkt. 3.2.4.1, hadde gjerningspersonen lest den aktuelle bestemmelsen på forhånd, og han hadde forstått regelen slik at hans planlagte handlinger var lovlige.

Høyesterett krevde likevel at gjerningspersonen burde ha foretatt nærmere undersøkelser selv om den naturlige forståelsen av regelen talte for at gjerningspersonen hadde lov til å handle

slik han gjorde. Flertallet uttalte på side 1072 at det måtte «...kreves at grunneier undersøker nærmere om virksomhet i reservatet ville være i strid med bestemmelsene om fredning».

I Rt. 1982 s. 844, se pkt. 3.3.3.2, hadde gjerningspersonens lest reglene som gjaldt på området, men hadde tolket disse feil. Vedkommende ble ikke frifunnet på grunn av rettsvillfarelse, og Høyesterett mente dette var en utilstrekkelig undersøkelse og at han burde ha kontaktet myndighetene for å få «...korrigert sin feiloppfatning».

Saken i LG-2009-179223 gjaldt ulovlig helikopterlanding i et landskapsvernområde, se pkt. 3.3.3.1. Gjerningspersonen ble frifunnet fordi han hadde søkt i de primære og fullstendige informasjonsbasene som gjaldt for piloter, og etter undersøkelsene var det ingenting som tydet på at landing var ulovlig. Det var derfor aktsomt å ikke foreta nærmere undersøkelser.

Sakene viser at det ofte er utilstrekkelig å lese og tolke reglene selv, til og med der ordlyden er klar. Som regel kreves det noe mer av gjerningspersonen, at han for eksempel henvender seg til myndighetene for å få avklart spørsmålet.

3.3.1.3 Gjerningspersonen har fått informasjon fra andre

For at gjerningspersonen skal kunne nøye seg med informasjon som er gitt av andre, kreves det at den er gitt av en person som er kompetent til å svare på slike spørsmål, jf. Rt. 1958 s. 57 på side 58, som bruker ordet «kyndighet». Et spørsmål av særlig interesse er hvilken betydning det har i aktsomhetsvurderingen at gjerningspersonen har fått feil informasjon fra andre.

3.3.1.3.1 Informasjon fra det offentlige

Der gjerningspersonen har forhørt seg om rettstilstanden ulike steder, men har fått motstridende informasjon, må han foreta nærmere undersøkelser for å skaffe seg sikker kunnskap. Dette illustreres i Rt. 1982 s. 1216 der en bonde hadde skutt en reinsdyrflokk på 20-30 dyr fordi de hadde gått på jordene hans og skadet avlingene. Bonden hadde forhørt seg med den juridiske konsulenten i landbruksstyret før avlivningen, som sa at avlivning var

lovlig. Gjerningsmannen hadde også henvendt seg til fylkesmannen og lensmannen, og begge hadde frarådet ham å gjøre det. Høyesterett kom til at rettsvillfarelsen var uaktsom og begrunnet dette i at gjerningsmannen «...pliktet å skaffe seg sikker kjennskap til innholdet av lovens regler før han skred til handling», se side 1217. Han hadde ikke sikker kunnskap når informasjonen var motstridende, og det var uaktsomt å ikke undersøke nærmere. Handlingens grovhet må også ha skjerpet undersøkelsesplikten.

Rt 1963 s. 1004 gjaldt lovligheten av laksefiske i et område i Finnmark. Fiskerne var usikre på om de hadde lov til å fiske utenfor en bestemt grense, så de henvendte seg til lensmannen. Lensmannen sa uriktig at det var lov å fiske i området de tenkte på, noe som var avgjørende for at Høyesterett frifant fiskerne. Selv om gjerningspersonene var yrkesutøvere, var det «...forståelig at den mening har kommet opp blant fiskerne...». Når lensmannen svarte klart på det konkrete spørsmålet, var det ingen andre omstendigheter som talte for at de burde ha undersøkt reglene nærmere.

3.3.1.3.2 Informasjon fra private

Informasjon fra private kan komme fra enkeltpersoner, bedrifter og organisasjoner.

I Rt. 1958 s. 57 og Rt. 1992 s. 564 kom informasjonen fra en kamerat og noen tilfeldige i bygda som ikke var juridisk kyndige, noe som selvsagt ikke ble tillagt vekt i aktsomhetsvurderingen. I Rt. 1980 s. 1081 var gjerningspersonen i unnskyldelig rettsvillfarelse fordi han hadde stolt på opplysninger en høyt kvalifisert jurist hadde gitt ham. Det forelå derfor ikke forhold som tilsa at han burde ha undersøkt regelverket nærmere.

I Rt. 1996 s. 156 førte uriktig informasjon fra private til frifinnelse. En mann hadde unnlatt å rapportere et mikroflyhavari til luftfartsmyndighetene og politiet, slik han var pliktig til etter den gjeldende forskriften. Gjerningspersonen kjente ikke til dette, fordi det stod en annen fremgangsmåte i Mikroflyhåndboken, og det var denne fremgangsmåten vedkommende hadde fulgt. Høyesterett kom til at gjerningspersonen ikke kunne bebreides for å ha holdt seg til Mikroflyhåndboken, utgitt av Norsk Aero Klubb. Høyesterett uttalte på side 157 at informasjonen i boken ga ingen «...indikasjon på at havarier skulle meldes på annen måte enn

slik den tiltalte gjorde. Han holdt seg altså til informasjon fra den organisasjon som det offentlige har tildelt informasjonsoppgaven på området».

Det er grunn til å bedømme informasjon fra organisasjoner som ikke er tildelt informasjonsoppgaver fra det offentlige annerledes. Det er mindre grunn til å undersøke forholdene nærmere dersom organisasjonen er tildelt informasjonsoppgaven. Videre er det stor forskjell på seriøsiteten til private organisasjoner. Dersom man holder seg til informasjon gitt av useriøse organisasjoner kan man vanskelig høres med at det var aktsomt å ikke undersøke nærmere. Effektivitetshensynet må slå igjennom her.

3.3.1.4 Oppsummering

Høyesterett stiller svært strenge krav til gjerningspersonens undersøkelser. Å lese og tolke reglene på egenhånd er ofte ikke tilstrekkelig.

For at uriktig informasjon gitt av offentlig myndighet eller private skal ha betydning i aktsomhetsvurderingen, må informasjonen være gitt av en juridisk kyndig person. Det er ikke et krav at den kyndige er jurist, se for eksempel Rt. 1996 s. 156 der informasjonen var gitt av en flyklubb. Det er også nærliggende å anta at desto mer kompetent den kyndige er på området, desto mer skal til for at gjerningspersonen burde ha undersøkt nærmere.

I sakene ovenfor er det tilsynelatende av mindre betydning om den feilaktige informasjonen er gitt av det offentlige eller private. Jeg antar likevel at uriktig informasjon gitt av offentlige myndigheter i større grad taler for aktsomhet, fordi forvaltningsorganer har en lovfestet veiledningsplikt etter forvaltningsloven § 11.

Det har også betydning om henvendelsen gjelder den konkrete saken og med et konkret spørsmål, eller om henvendelsen er av generell karakter. Det er større grunn til å stole på svar på konkrete spørsmål, enn generell informasjon.

Rettspraksis viser at feil informasjon er en selvstendig grunn til at rettsvillfarelsen er unnskyldelig, se for eksempel Rt. 1980 s. 1081.

3.3.2 Overordnet eller underordnet posisjon i stillingsforhold

At gjerningspersonen er i et arbeidsforhold kan ha betydning i aktsomhetsvurderingen. En arbeidstaker er underlagt arbeidsgiverens styrings- og instruksjonsrett¹³⁶ og han har en lojalitetsplikt i forhold til arbeidsgiveren¹³⁷.

Utgangspunktet i rettspraksis er at det stilles strengere krav til en overordnet enn en underordnet. En handling er lettere unnskyldelig dersom gjerningspersonen handler etter ordre fra en overordnet.

At det stilles strengere krav til overordnede illustreres i Rt. 1955 s. 929. Bedriftslederen i Lunner almenning hadde tatt for høye priser av varene sine i forhold til det som var lovlig etter den nå opphevede prisloven. Høyesteretts begrunnelse for at bestyreren ikke var i en unnskyldelig rettsvillfarelse, var at han var leder for en stor bedrift, og da må det særlig forventes at han satte seg inn i reglene som gjaldt bedriftens virke. Retten uttalte på side 932 at «En bedriftsleder som B må bedømmes strengere enn en som helt leilighetsvis foretar et kjøp eller et salg».

Et eksempel på det motsatte – der gjerningsmannen er underordnet – finnes i Rt. 1956 s. 738. Seks nordmenn var arbeidstakere på en fiskebåt og hadde plukket ærfuglegg på Svalbard. Gjerningspersonene visste ikke at det var fredningstid og at det derfor ikke var lov å sanke egg. Spørsmålet var om det var uaktsomt å ikke kjenne til de spesielle fredningsbestemmelsene. Retten kom til at rettsvillfarelsen var unnskyldelig, og la stor vekt på at fangstlederen hadde gitt gjerningsmennene ordre om å sanke egg. Den overordnede hadde ikke informert om at dette var ulovlig. I tillegg ble det vektlagt at gjerningsmennene var på Svalbard for å fiske, og de hadde derfor ingen oppfordring til å undersøke reglene om fredning av egg. Effektivitetshensynet måtte i dette tilfellet vike for rimelighetshensynet.

Det synes å være der gjerningspersonen er arbeidstaker at underordnet stilling har en vesentlig betydning i aktsomhetsvurderingen. Der gjerningspersonen ikke er formelt arbeidstaker, men

¹³⁶ Rt. 2000 s. 1602 på s.1609

¹³⁷ Rt. 1990 s. 607 på s.614

handler etter instruks, har hatt liten betydning, jf. Rt. 1978 s. 569 og Rt. 1995 s. 1277, se pkt. 3.1.3.

Der arbeidstakeren gjør andre oppgaver enn han vanligvis er tillagt, og handler ulovlig i utførelsen av dette arbeidet, er det større grunn til å tro at den overordnede har undersøkt lovligheten på forhånd.¹³⁸ Dette var tilfellet i Rt. 1976 s. 165, der gjerningspersonen ble frifunnet fordi arbeidsoppgaven lå langt utenfor det han gjorde til vanlig, og fordi det ikke var gitt instruks om hvordan han skulle utføre arbeidet.

En underordnet vil på grunn av styrings- og instruksjonsretten generelt ha en mindre oppfordring til å undersøke om handlingen er lovlig. Det kan likevel tenkes at det foreligger forhold som taler for at den underordnede burde ha foretatt nærmere undersøkelser, og i slike tilfeller må dette vektlegges i aktsomhetsvurderingen.

¹³⁸ Andorsen (2005) s.239

3.3.3 Aktivitet på områder som er særregulerte

At man aktivt oppsøker områder som er regulert av regler som man ikke er eksponert for til daglig, har betydning i aktsomhetsvurderingen. Kravet til undersøkelse skjerpes.

3.3.3.1 Næringsdrivende

Det er tidligere nevnt at de som driver næringsvirksomhet og utøver et bestemt yrke, utsettes for en skjerpet undersøkelsesplikt. Dette er fastslått av Høyesterett flere ganger, se for eksempel Rt. 1999 s. 601. Retten uttalte på side 605 at «Det alminnelige utgangspunkt ved aktsomhetsvurderingen i forhold til spørsmålet om unnskyldelig rettsvillfarelse er at en slik utøver plikter å være orientert om regelverket». Det vil bare i særlige tilfeller bli snakk om unnskyldelig rettsvillfarelse for lovovertrедelser foretatt i næringsvirksomhet, jf. Rt. 1939 s. 297. Særlige tilfeller vil være der andre selvstendige og tungtveiende momenter taler for aktsomhet.

Et eksempel på at en næringsdrivende ble frifunnet på grunn av andre tungtveiende momenter er LG-2009-179223. Saken gjaldt en helikopterpilot som fikk i oppdrag av NRK å frakte en journalist til et landskapsvernområde. Piloten visste ikke at dette var ulovlig etter verneforskriften. At piloten var profesjonell, og at det var han som hadde hovedansvaret for at alle forhold ved flygningen var i samsvar med reglene, talte mot aktsomhet. Det trakk likevel i formildende retning at piloten hadde fulgt den vanlige fremgangsmåten for piloter ved forberedelsen, og at det var ingenting som talte for at han burde ha foretatt flere undersøkelser. Etter en helhetsvurdering kom lagmannsretten til at rettsvillfarelsen var unnskyldelig.

3.3.3.2 Fritidsaktiviteter

I rettspraksis er særlig fritidsaktivitetene bil, båt og jakt et tema.

Det stilles svært strenge krav til den som fører et kjøretøy. I Rt. 1978 s. 841, se pkt. 3.1.5, var det ikke unnskyldelig at bilføreren var ukjent med trafikklovgivningen fordi han ikke hadde sertifikat. Når gjerningspersonen først kjørte bilen, pliktet han å gjøre seg kjent med de gjeldende reglene. Reelle hensyn taler for at kravet til kunnskap om trafikkreglene må være særlig strengt. Dette er fordi trafikkreglene verner liv og helse, og fordi bilkjøring innebærer en risiko.

I Rt. 1982 s. 844 hadde gjerningsmannen seilt en båt alene, og hadde overtrådt plikten til å holde utkikk til enhver tid. Vedkommende trodde at denne regelen ikke gjaldt for de som seilte alene. Han la seg til for å sove og seilbåten grunnstøtte. Høyesterett la vekt på den særlige undersøkelsesplikten gjerningsmannen hadde, i tillegg til sikkerhetshensynet. Det kunne ikke «...aksepteres som unnskyldelig at han uten nærmere undersøkelser bygger på sin egen oppfatning av sjøveisreglene når det gjelder plikten til å holde utkikk. Hadde han tatt kontakt med myndighetene, ville han fått korrigert sin feiloppfatning», se side 845.

Når det gjelder jakt er det særlig tre hensyn som taler for en skjerpet undersøkelsesplikt. Det er miljøhensynet, dyrevernhensynet og sikkerhetshensynet. I Rt. 1994 s. 1642 uttalte retten på side 1643 at «Den som oppbevarer våpen, plikter å sette seg inn i reglene for dette, og en villfarelse om innholdet i disse reglene vil bare i eksepsjonelle tilfelle være unnskyldelig». Undersøkelsesplikten er med andre ord skjerpet.

4 Avslutning

At rettsvillfarelsen er unnskyldelig er unntaket fra hovedregelen. Aktsomhetskravet i § 57 antas å ligge et sted mellom liten uaktsomhet og et rent objektivt ansvar.

Momentene i aktsomhetsvurderingen er i utgangspunktet ubegrensede. I punkt 3 har jeg fremstilt de mest sentrale momentene i rettspraksis. Noen momenter utmerker seg som særlig viktige i den helhetlige aktsomhetsvurderingen. Dette er hvilket straffebud som er krenket, gjerningspersonens undersøkelser og om gjerningspersonen har aktivt oppsøkt et område som reguleres av særregler.

Et spørsmål jeg stiller meg er om domstolenes rettsoppfatning er i utakt med allmennhetens rettsoppfatning. I svært mange avgjørelser fra tingrettene har meddommerne stemt for frifinnelse på grunn av unnskyldelig rettsvillfarelse, mens fagdommeren har stemt mot. Resultatet i de høyere instanser har oftest vært i samsvar med fagdommerens oppfatning. Meddommernes rolle er å sikre at folks rettsfølelse ivaretas, men høyere instanser deler ikke denne rettsfølelsen. Domstolene synes derfor å stille urimelige krav til borgerne. Dagens samfunn er gjennomregulert, og reglene endres hyppig, så hyppig at selv jurister greier ikke alltid vite hva som er lovlig og ulovlig. Jeg innser likevel at det hadde blitt uholdbart dersom terskelen for å frifinne på grunn av rettsvillfarelse var betydelig lavere enn den er i dag. En streng praksis gjør at flere setter seg inn i de gjeldende reglene. For at straffebud skal håndheves effektivt, er det nødvendig at aktsomhetskravet er strengt. At borgerne ser at lovbrudd blir håndhevet fører i tillegg til mer rettssikkerhet i samfunnet.

En demping av aktsomhetskravet i den nye straffeloven der myndighetene ikke har gjort nok for å forhindre rettsvillfarelse, slik det er foreslått i Odelstingsproposisjonen, synes jeg er en tilfredsstillende løsning. Det er etter min mening i disse tilfellene rimelighetshensyn taler sterkest for frifinnelse.

Litteraturliste

Lovregister

- 1814 Kongeriget Norges Grundlov, given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de Mai 1814 (Grunnloven) av 17. mai 1814
- 1854 Lov, indeholdende Bestemmelser angaaende Jernveie til almindelig Afbenyttelse av 7. september 1854
- 1900 Lov om Løsgjænger, Betleri og Drukkenskab av 31. mai 1900 nr. 5
- 1902 Almindelig borgerlig straffelov (straffeloven) av 22. mai 1902 nr. 10
- 1918 Lov om avslutning av avtaler, om fuldmagt og om ugyldige viljeserklæringer (avtaleloven) av 31. mai 1918 nr. 4
- 1919 Lov om innskrenkning i adgangen til å slippe hingster, graokser, geitebukker og graværer på beite (hanndyrloven) av 4. juli 1919 nr. 1
- 1926 Lov om motorvogner (motorvognloven) av 20. februar 1926 nr. 2
- 1953 Lov om kontroll og regulering av priser, utbytte og konkurranseforhold (prisloven) av 26. juni 1953 nr. 4
- 1957 Lov om friluftslivet (friluftsløven) av 26. juni 1957 nr. 16
- 1965 Vegtrafikklov (vegtrafikkloven) av 18. juni 1965 nr. 4
- 1967 Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven) av 10. februar 1967
- 1969 Lov om Norsk Lovtidend m.v. av 19. juni 1969 nr. 53
- 1975 Lov om tomtefeste (tomtefestelova) av 30. mai 1975 nr. 20
- 1989 Lov om omsetning av alkoholholdig drikk m.v (alkoholloven) av 2. juni 1989 nr. 27

- 1992 Lov om legemidler m.v. (legemiddeloven) av 4. desember 1992 nr. 132
- 1995 Lov om forbud mot kjønnslemlestelse (kjønnslemlestelsesloven) av 15. desember 1995 nr. 74
- 1999 Lov om skatt av formue og inntekt (skatteloven) av 26. mars 1999 nr. 14
- 1999 Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) av 21. mai 1999 nr. 30
- 2005 Lov om straff (straffeloven) av 20. mai 2005 nr. 28
- 2005 Lov om oppheving av lausgjengarlova og om endringar i straffelova o.a. (eige straffebod mot vald i nære relasjonar o.a.) av 21. desember 2005 nr. 131
- 2007 Lov om forbud mot prispåslag ved videresalg av billetter til kultur- og idrettsarrangementer (svartebørsloven) av 29. juni 2007 nr. 86

Utenlandske lover

- Den borgerlige straffelov Lovbekendtgjørelse nr. 126 av 15. april 1930. Straffeloven.
[Danmark]

Forskrifter

- 1978 Forskrift om narkotika m.v. av 30. juni 1978 nr. 8
- 1989 Forskrift om oppgaveplikt for fiske- og fangstfartøy av 10. oktober 1989 nr. 1094
- 2005 Forskrift om vern av Hattebergdalen landskapsvernområde, Kvinnherad kommune, Hordaland av 29. april 2005 nr. 392

Forarbeider

1896	Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov for Kongeriget Norge. II. Motiver, Kristiania 1896
Ot. prp. nr. 46 (2000-2001)	Straffeloven og i enkelte andre lover (endring og ikraftsetting av strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner samt endringer i straffeloven §§ 238 og 239)
Ot. prp. nr. 90 (2003-2004)	Om lov om straff (Straffeloven)
Ot. prp. nr. 113 (2004-2005)	Om lov om oppheving av løsgjengerloven og om endringer i straffeloven mv. (eget straffebed mot vold i nære relasjoner mv.)
Ot. prp. nr. 22 (2008-2009)	Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon - slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning)
NOU 1983:57	Straffelovgivningen under omforming Straffelovkommisjonens delutredning I
NOU 1992:23	Ny straffelov - alminnelige bestemmelser
NOU 2002:4	Ny straffelov
NOU 2009:15	Skjult informasjon – åpen kontroll

Rettsavgjørelser

Høyesterett

Rt. 1907 s. 742
Rt. 1912 s. 810
Rt. 1916 s. 1124
Rt. 1918 s. 210
Rt. 1924 s. 702
Rt. 1926 s. 948
Rt. 1927 s. 186
Rt. 1933 s. 212

Rt. 1933 s. 707
Rt. 1937 s. 42
Rt. 1938 s. 495
Rt. 1939 s. 9
Rt. 1939 s. 297
Rt. 1939 s. 430
Rt. 1940 s. 514
Rt. 1945 s. 13
Rt. 1950 s. 242
Rt. 1950 s. 625
Rt. 1953 s. 475
Rt. 1953 s. 827
Rt. 1955 s. 929
Rt. 1955 s. 1209
Rt. 1956 s. 342
Rt. 1956 s. 738
Rt. 1957 s. 137
Rt. 1958 s. 57
Rt. 1959 s. 349
Rt. 1960 s. 308
Rt. 1962 s. 624
Rt. 1962 s. 1014
Rt. 1963 s. 1004
Rt. 1964 s. 194
Rt. 1966 s. 1399
Rt. 1968 s. 332
Rt. 1968 s. 586
Rt. 1968 s. 1311
Rt. 1969 s. 719
Rt. 1970 s. 1235
Rt. 1971 s. 929
Rt. 1976 s. 165
Rt. 1977 s. 367

Rt. 1977 s. 391
Rt. 1978 s. 569
Rt. 1978 s. 841
Rt. 1979 s. 411
Rt. 1979 s. 1016
Rt. 1980 s. 1081
Rt. 1981 s. 248
Rt. 1981 s. 444
Rt. 1982 s. 844
Rt. 1982 s. 1216
Rt. 1984 s. 1016
Rt. 1986 s. 346
Rt. 1987 s. 1318
Rt. 1990 s. 28
Rt. 1990 s. 607
Rt. 1991 s. 732
Rt. 1991 s. 1261
Rt. 1992 s. 386
Rt. 1992 s. 564
Rt. 1994 s. 1274
Rt. 1994 s. 1642
Rt. 1995 s. 1082
Rt. 1995 s. 1277
Rt. 1996 s. 156
Rt. 1996 s. 624
Rt. 1997 s. 1821
Rt. 1999 s. 223
Rt. 1999 s. 601
Rt. 2000 s. 1602
Rt. 2002 s. 1069
Rt. 2004 s. 357
Rt. 2005 s. 833
Rt. 2008 s. 867

Rt. 2009 s. 299
Rt. 2009 s. 1079
HR-2011-665-U

Lagmannsrett

RG 2002 s. 943 (Borgarting)
LG-2009-179223

Internasjonale rettsavgjørelser

Kokkinakis v. Hellas	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 25. mai 1993
S.W. v. The United Kingdom	The European Court of Human Rights, Strasbourg, 22. November 1995

Bøker

Andenæs, Johs. *Alminnelig strafferett*. 5. utg. Oslo, 2005.
Andersen, Kjell V. *Rettsvillfarelse i strafferetten*. 1. utg. Oslo, 2005.
Bratholm, Anders *Strafferett og samfunn*. 2. utg. Oslo, 1987.
Bratholm, Anders og Magnus Matningsdal *Straffeloven kommentarutgave. Anden del. Forbrytelser*. 2. utg. Oslo, 1995
Eckhoff, Torstein *Rettskildelære*. 2. utg. Oslo, 2001.
Eskeland, Ståle *Strafferett*. 2. utg. Oslo, 2006.
Lødrup, Peter *Lærebok i erstatningsrett*. 5. utg. Oslo, 2005.
Matningsdal, Magnus og Anders Bratholm *Straffeloven med kommentarer. Første Del. Almindelige bestemmelser*. 2. utg. Oslo, 2003.
Røstad, Helge *Innkast i straffefeltet*. 1. utg. Oslo, 1993.
Slettan, Svein og Toril Marie Øie *Forbrytelse og straff*. 1. utg. Oslo, 1997.

Nettdokumenter

Andenæs (1960) Forsett og rettsvillfarelse i strafferetten. I: Förhandlingarna å det tjugoandra nordiska juristmötet i Reykjavik den 11. - 13. augusti 1960 – 1963. Bilag 5, s. 113 - 146

http://jura.ku.dk/njm/22/22_13.pdf [Sisert 10. september 2011]

Andorsen, Kjell V. *Uegentlig rettsvillfarelse*. I: ...den urett som ikke rammer deg selv: festskrift til Anders Bratholm s. 15. (1990). (Sisert fra Lovdata)

Gyldendal rettsdata, elektronisk utgave

Myhrer, Tor-Geir. *Ny straffelov*. I: Jussens venner. 2008, s. 95 – 135 (Sisert fra Idunn.no)

Tran, Vidar. *Jeg tygger khat i stedet for å drikke*. I: Norsk Helseinformatikk.5. februar 2009.

<http://nhi.no/foreldre-og-barn/ungdom/livsstil/jeg-tygger-khat-i-stedet-for-a-drikke-29891.html> [Sisert 21. september 2011]

Utlendingsdirektoratets rundskriv 2004-050

<http://www.udiregelverk.no/default.aspx?path={872F35BD-FB0A-424C-8C31-E8A16B843FF5}> [Sisert 24. oktober 2011]

Wikipedia <http://no.wikipedia.org/wiki/Statsallmenning> [Sisert 4. november 2011]

